

KARLOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních věd

Katedra mezinárodních vztahů

Ota Šimák

**Rozvojová spolupráce Evropské unie se zeměmi
ACP z hlediska teorie regionalismu**

Diplomová práce

Praha 2012

autor práce: Bc. Ota Šimák

vedoucí práce: PhDr. Irah Kučerová, PhD.

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

ŠIMÁK, Ota: *Rovojová spolupráce Evropské unie se zeměmi ACP z hlediska teorie regionalismu*. Praha, 2012. 73 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra mezinárodních vztahů. Vedoucí diplomové práce PhDr. Irah Kučerová, PhD.

Abstrakt

Jádro diplomové práce „*Rovojová spolupráce Evropské unie se zeměmi ACP z hlediska teorie regionalismu*“ leží v případové studii, která analyzuje historický vývoj vzájemných vztahů a rozvojové spolupráce mezi EHS / EU a skupinou států ACP od Římské smlouvy do současnosti. Analýza je zaměřena na vnější znaky rozvojové kooperace, jak se vyvíjela společně s jednotlivými mezinárodními smlouvami, které její fungování definují. Výzkum je podložen koncepty teorie nového regionalismu a zaměřuje se na hledání souvislostí mezi vyvíjející se rozvojovou spoluprací a praktikovaným evropským regionalismem. Základním předpokladem stanoveným hypotézou je, že rozvojová kooperace EHS / EU se zeměmi ACP naplňuje mimo jiné i podstatu evropského regionalismu. V závěru případové studie je tato hypotéza potvrzena jako pravdivá s tím, že se však nejedná o jev stálý a ukotvený, nýbrž o fenomén, který disponuje značnou vnitřní dynamikou. Při aplikaci principů rozvojové spolupráce dochází k vývoji podoby evropského regionalismu. To je patrné zejména v přesunech priorit mezinárodních smluv, kde EHS / EU klade stále větší důraz na politicko – sociální požadavky jako podmínky pokračující rozvojové kooperace, přičemž ekonomický rozměr je v deklaratorní rovině zdánlivě upozaděn.

Abstract

The core of the diploma thesis „*EU Development Cooperation with ACP Countries in Terms of the Regionalism Theory*“ lies in the case study analysing historical evolution of mutual relations and development cooperation between ECC / EU and the ACP group of countries from the Rome treaty to the present day. Analysis is focused on the external features of development cooperation, which was developing together with international treaties defining the principles of collaboration. The research is based on concepts of the New Regionalism theory and focuses on searching connections between developing development cooperation

and applied european regionalism. The basic assumption of the hypothesis is, that the development collaboration EEC / EU with ACP countries contains inter alia the fact of regionalism. In the end of case study is the hypothesis verified, but revealed regionalism is not a stable and anchored phenomenon, but a very dynamic one internally. With the application of development cooperation comes an evolution of the shape of european regionalism. That is visible mostly in shifting of priorities of international treaties. EEC / EU puts an increasing emphasis on socio – political requirements which are becoming conditional for the continuing development cooperation, when the economic dimension is seemingly out of focus on the declaratory level.

Klíčová slova

Evropská unie, regionalismus, nový regionalismus, rozvojová spolupráce, státy ACP.

Klíčová slova

European Union, regionalism, new regionalism, development cooperation, ACP countries.

Rozsah práce

143 735 znaků s mezerami,
123 788 znaků bez mezer,
19 927 slov.

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně, uvedl v ní veškeré zdroje, se kterými jsem pracoval a v textu řádně vyznačil jejich použití.

Čestně prohlašuji, že text práce nebyl využit pro získání jiného akademického titulu.

Souhlasím se zveřejněním práce pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 8. 5. 2012

Ota Šimák

Obsah:

Seznam použitých zkratk	7
Úvod	8
1 Regionalismus - teoretické ukotvení	9
1.1 Základní vymezení	9
1.2 Historický kontext a teoretická reflexe	12
1.3 Nový regionalismus	14
2 Konceptualizace a operacionalizace	17
2.1 Konceptualizace nového regionalismu pro případovou studii	17
2.2 Operacionalizace	19
2.3 Hypotéza	21
3 Případová studie	22
3.1 Evropská unie a rozvojová spolupráce	22
3.2 Rozvojová spolupráce EU se zeměmi skupiny ACP	22
3.2.1 Římská smlouva zakládající EHS	23
3.2.2 Dohody z Yaoundé	24
3.2.3 Dohody z Lomé	26
3.2.3.1 Lomé I.	26
3.2.3.2 Lomé II.	29
3.2.3.3 Lomé III.	30
3.2.3.4 Lomé IV.	33
3.2.3.5 Lomé IV. – revize	39
3.2.4 Dohody z Cotonou	44
3.2.4.1 Preferenční obchodování	46
3.2.4.2 Zajištění přístupu ke zdrojům	48
3.2.4.3 Dimenze politických požadavků	49
3.2.4.4 Rozměr regionalismu v dohodě z Cotonou	49
3.2.5 První revize smlouvy z Cotonou	49
3.2.6 Dohody o ekonomickém partnerství / EPA	50
3.2.7 Analýza období po revizi smlouvy z Cotonou	51
3.2.8 Druhá revize smlouvy z Cotonou	54
3.3 Rozvojová spolupráce jako projev evropského regionalismu	56
4 Současné trendy a budoucí vývoj	59
Závěr	60
Summary	62
Seznam použitých zdrojů	64
Příloha: Výzkumný projekt	69

Seznam použitých zkratk

ACP	skupina států Afrika – Karibik – Tichomoří / Africa – Caribic – Pacific
ASMM	African states, Madagascar and Mauritius
CA	Střední Afrika / Central Africa
CARIFORUM	Karibské fórum karibských států / Carribean Forum of Carribean State
EAC	Východoafrické společenství / East African Community
EBA	program Vše kromě zbraní / Everything but Arms
EPA	Dohoda o ekonomickém partnerství / Economic Partnership Agreement
EDF	Evropský rozvojový fond / European Development Fund
EHS	Evropské hospodářské společenství
EIB	Evropská investiční banka
ES	Evropská společenství
ESA	Východní a jižní Afrika / East and Southern Africa
EU	Evropská unie
GATT	Všeobecná dohoda o clech a obchodu / General agreement on tariffs and trade
GSP	všeobecný systém preferencí / Generalised system of preferences
JAR	Jihoafrická republika
LDC	nejméně rozvinuté země / Least Developed Countries
NAFTA	Severoamerická zóna volného obchodu / North American Free Trade Area
MDGs	Miléniové rozvojové cíle OSN / Millennium Development Goals
OSN	Organizace spojených národů
PIF	Fórum tichomořských ostrovů / Pacific Islands Forum
SADC	Jihoafrické rozvojové společenství / South African Development Community
SYSMIN	systém stabilizace výnosů z exportu minerálních surovin dle smlouvy z Lomé II.
STABEX	systém stabilizace exportních výnosů dle smlouvy z Lomé I.
WA	Západní Afrika / West Africa
WTO	Světová obchodní organizace / World Trade Organisation

Úvod

Evropská unie je největším poskytovatelem rozvojové pomoci v současném světě. Politika spolupráce a rozvoje je deklarována jako jedna ze stěžejních unijních koordinovaných politik, přičemž její směřování je úzce provázáno s Miléniovými rozvojovými cíli, které byly na přelomu tisíciletí formulovány na půdě OSN. Rozvojová spolupráce, která má zajistit plnění stanovených cílů se řídí principy efektivní alokace zdrojů na podporu rozvoje a realizuje se např. společnými investičními projekty, ale především podporou a rozvojem obchodu. Spolupráce v ekonomické rovině je zpravidla postavena na zvýhodněných podmínkách, které EU nabízí rozvojovým ekonomikám výměnou za respektování obecně stanovených principů rozvojových operací. Sekundárním důsledkem takové kooperace je vzájemné provázání hospodářských vztahů a posilování interdependence.

Evropská unie je historicky jedním z nejdéle se angažujících aktérů na poli rozvojových projektů. Současná podoba rozvojové spolupráce se od rozvojové pomoci v předešlých dekáдах v mnohém liší, nicméně i to je dílem dlouholetých zkušeností a hledání efektivních cest k dosažení kýžených výsledků. V průběhu historie docházelo k vývoji jak cílů rozvojové spolupráce, tak i cest k jejich dosažení. Je populární nevyřčenou otázkou, zda evropské rozvojové aktivity nejsou taženy i jinými než deklarovanými motivy. Tedy zda potírání chudoby a hladu, boj s epidemií HIV/AIDS, snižování zadlužení rozvojových zemí jsou věcně dostatečnými cíli rozvojové spolupráce nebo se v druhém plánu jedná o zajištění evropských zájmů ve světě. Posuny v přístupu k rozvojovým aktivitám, především z hlediska teorie regionalismu, jsou předmětem analýzy této práce.

Možná právě kvůli nedávnému bouřlivému vývoji teorie regionalismu nebyla otázka rozvojových aktivit Evropské unie z tohoto úhlu pohledu detailněji zkoumána na konkrétním případě. Zvolené ohraničení rozvojových aktivit EU na skupinu států ACP (Afrika – Karibik – Pacifik) pro tuto práci je pak otázkou výzkumné uchopitelnosti velmi rozsáhlého objemu dat. Zároveň se jedná o výběr skupiny států, do kterých jsou rozvojové projekty EU zacíleny historicky nejdéle, v neposlední řadě je tento vzorek zemí dostatečně široký a heterogenní, aby bylo možné z analýzy vyvodit obecně platné závěry. V textu nahlížím na realitu optikou aktuálních teoretických konceptů, což obohacuje i samotnou teoretickou bázi. Analýza také odkrývá zatím blíže nezkoumaný rozměr jedné z evropských koordinovaných politik, který může sloužit jako další dílek mozaiky pro pochopení širšího významu vystupování Evropské unie ve vztahu k zahraničním partnerům.

V první části práce se věnuji teoretickému ukotvení regionalismu a historickému pozadí jeho vývoje. Druhá část pak v rámci konceptualizace zasadí teorii do kontur fenoménu, zkoumaného v případové studii. Navazující částí je operacionalizace metody zkoumání stanovených konceptů, následovaná předloženou hypotézou. Druhá část tak tvoří metodologický základ případové studie pro analýzu empirických, převážně primárních dat. Třetí část textu je věnována samotné případové studii zkoumající vývoj rozvojové spolupráce EHS / EU se skupinou zemí ACP. Součástí případové studie je podrobná analýza konkrétních vývojových stádií rozvojové spolupráce z hlediska regionalismu. Na závěr potom shrnuji stěžejní body analýzy a obecné výsledky z ní plynoucí.

1. Regionalismus – teoretické ukotvení

1.1 Základní vymezení

Regionalismus je konceptem, který se snaží objasnit problematiku dynamiky fungování světových regionů v různých rovinách jejich vývoje. Jedná se o teorii, v níž se mísí příspěvky ekonomie, mezinárodních vztahů i politologie. V posledních letech navíc prochází dynamickým vývojem, což s sebou přináší obtíže spojené s přesným vymezením samotné podstaty věci. Je proto žádoucí přesně vyjasnit relevantní teoretické pozice, ze kterých vychází uchopení problematiky tohoto výzkumu. Přestože případová studie bude podložena teoretickými východisky nového regionalismu, nelze se vyhnout pochopení vývoje celé teoretické báze. Fakticky probíhající vymezení vlivových sfér a regionální integrace je s genezí jejího vědeckého uchopení neoddelitelně spjata: teoretická reflexe se vyvíjela v závislosti na empirickém pozorování tak, aby se stala co nejlépe vysvětlujícím obecným výkladem v době vzniku aktuální skutečnosti. Vzhledem k tomu, že proces regionalizace a vývoj regionalismu rozhodně není u konce a stále zahrnuje čím dál tím širší výseč reality, je přirozené, že se teorie snaží aktuálního vývoje držet a být za ním o co nejmenší možný krok pozadu. Z tohoto hlediska je nutné definovat alespoň základní teoretické koncepty včetně jejich historického pozadí a cest, kterými jsou vědeckou obcí směřovány.

Co se týče terminologie, na poli rychle se rozvíjející teoretické základny je nejednotnost používaných termínů častým jevem. Nicméně díky tomu, že vývoj teorie regionalismu probíhá již několik desítek let, je možné nalézt základní koncepty, které jsou obecně přijímány. Jedním z hlavních terminologických momentů, který je nutné rozlišit, je definování konceptů regionalizace a regionalismus. Regionalizaci lze chápat jako samovolně

probíhající proces motivovaný především ekonomickými zájmy, jako integrační dopad nekoordinovaných tržních sil. (např. Beeson 2009: 500) V rámci regionalizace tak dochází k růstu míry obchodně – společenské provázanosti zemí regionu, přičemž ekonomické faktory zde hrají primární roli. Základem regionalizace jsou obecně platné ekonomické principy výhodnosti mezinárodní spolupráce. Jedná se zejména o využívání komparativních výhod, mezinárodní dělbu práce, z ní vyplývající výhody z koncentrace výroby a realizace úspor z rozsahu, případně regionální sdílení výrobních faktorů. Smysluplnost takových kroků je odvislá od faktoru ekonomické návratnosti a tedy i výše nákladů a dosažitelnosti spolupráce. Roli hraje geografická dostupnost, resp. dopravní obslužnost, perspektivita nových odbytišť, nižší náklady na výrobní faktory, výhodné přírodní podmínky. Za důsledek regionalizace lze pak považovat diverzifikaci produkce v rámci regionu a prohlubující se specializaci celých ekonomik v souvislosti s jejich čím dál vyšší mírou adicionality. (Kučerová 2006a: 68 – 70) Jedná se tedy o objektivně se projevující proces, který není strategicky plánován a lze jej označit za jeden z důsledků liberalizace a růstu objemu mezinárodního obchodu v rámci regionu. Státy v takovém případě nejsou subjektem regionalizace, nýbrž se stávají objektem celého procesu. Nositeli regionalizace jsou ekonomické subjekty maximalizující svůj zisk, ať už se jedná o výrobní závody, majitele půdy, pracovní sílu nebo poskytovatele služeb.

Naproti tomu regionalismus (v tradičním pojetí) je chápán jako cílený politicko – strategický záměr na prosazování zájmů státu v rámci regionu, který je iniciativou politických elit. (např. Beeson 2009: 500) Subjektem regionalismu je stát, který formuluje jeho konkrétní podstatu v podobě vymezení hospodářských, politických a bezpečnostních zájmových sfér v geografickém kontextu. Státy se stávají zároveň i nositelem regionalismu, když svoji činnost koordinují v rámci snahy dosáhnout stanovených cílů. To vede k vytváření formálních i neformálních institucí, jejichž účelem je aplikaci regionalismu umožnit a usnadnit. (Kučerová 2006b: 80 – 81)

Richard Baldwin (Baldwin 1997: 868) na základě rozboru konkrétních případů rozlišuje dvě základní kategorie regionalismu, a to regionalismus mělký a regionalismus hluboký. Mělký regionalismus je založen na regionální liberalizaci obchodu, která mírně přesahuje proces rušení cel a dovozních / vývozních kvót. Dochází ke zmírňování restrikcí vládních nákupů a přeshraničních přímých investic. Zpravidla však nedojde k plné mezinárodní liberalizaci služeb a ke shodě v oblastech, kde je zapotřebí komplexního přístupu k řešení problematiky, jako jsou investice do energetického sektoru, doprava, dotace nebo sjednocení práva o duševním vlastnictví. V rámci mělkého regionalismu jsou v mezinárodním obchodě běžná pravidla o původu zboží, neboť se nepředpokládá ustanovení celní unie. Jako

příklad mělkého regionalismu Baldwin uvádí např. Severoamerickou zónu volného obchodu (NAFTA). Naproti tomu hluboký regionalismus je definován jako proces vedoucí k plně liberalizované zóně mezinárodního obchodu naplňující znaky celní unie. Členské státy nemohou nijak omezovat volný pohyb zboží a služeb v rámci regionálního uskupení, a to ani netarifními bariérami obchodu, jako jsou odlišné zdravotní, bezpečnostní nebo environmentální nároky. Předpisy a standardy jsou pro celou zónu vzájemně sdílené. Díky tomu dochází k přenosu rozhodovacích kompetencí na nadřazenou institucionální úroveň. Příkladem hlubokého regionalismu je pro Baldwina přirozeně především Evropská unie. Co se týče příčin regionalismu, Baldwin přichází s tzv. dominovou teorií regionalismu, která je založena na principu výhod členství v exkluzivním klubu. Praktikovaný regionalismus vede k vytvoření oblasti preferenčního obchodování a z pohledu nezúčastněných způsobuje přesun obchodních a investičních aktivit dovnitř integrujícího se regionu. Takový pohyb generuje politicko – ekonomické síly v neparticipujících zemích volající po inkluzi. Míra politicko – ekonomického tlaku pak roste s tím, jak se rozrůstá obchodní blok a po několika kolech rozšíření mají zájem o členství v klubu i země, které zpočátku definovaly své národní zájmy v intencích nečlenství. S rozšiřující se členskou základnou se zvyšují náklady nečlenství – minimálně tím, že se zvětšuje okruh konkurenčních aktérů, kteří mají nižší vstupní náklady v důsledku využívání výhod velkého liberalizovaného trhu. (Baldwin 1997: 878 - 880)

Ohledně spuštění dominového efektu a jeho důsledcích pro multilaterální liberalizaci nepanuje všeobecná shoda. Rozdílné názory existují především v otázce důsledků regionalismu pro celosvětovou multilaterální ekonomickou liberalizaci. Jagdish Bhagwati varuje před příliš horlivým regionalismem jako hrozbou hospodářskému multilateralismu, neboť vytváření preferenčních obchodních oblastí může vést k fragmentaci světového trhu, obchodním válkám mezi jednotlivými bloky a větší míře dominance regionálních hegemonů nad malými státy. Regionalismus vidí jako diskriminační liberalizaci, přičemž zdůrazňuje rovinu diskriminace. (např. Bhagwati – Greenaway – Panagariya 2008: 1146) Lawrence Summers na druhou stranu chápe praktikovaný regionalismus jako trend posilující multilaterální liberalizaci.¹ Tento přístup podkládá empirickými daty ilustrujícími vývoj jednotlivých obchodně preferenčních bloků. V diskriminační liberalizaci tak spatřuje především liberalizaci a regionalismus chápe jako jev pro multilaterální systém v podstatě neškodný. (Summers 1991: 297 – 298) Baldwin mírní vyhraněnost obou názorových skupin

¹ V tomto případě je však nutné mít na paměti, že L. Summers v době vydání citovaného článku pracoval jako hlavní ekonom Světové banky. Případné výtky vůči normativnímu zabarvení vědeckého článku mohou souviset s hájením pozic zastávané funkce.

s tím, že rozmach regionalismu se vůbec nemusí dotýkat probíhajících multilaterálních jednání, protože se jedná o jevy souběžné, nikoliv soupeřící. Vysvětlení hybného momentu regionalismu pomocí teorie dominového efektu podporuje myšlenku, že regionalismus může být silným motorem multilaterální liberalizace, nikoliv však bezpodmínečně: jako příklad Baldwin uvádí praxi společné zemědělské politiky EU, která rozhodně k liberalizaci trhu se zemědělskými výrobky nepřispívá. (Baldwin 1997: 885)

Přes zmíněné spory o důsledcích regionalismu však můžeme nalézt shodu v některých základních východiscích. Zejména se jedná o předpoklad, že explicitním projevem praktikovaného regionalismu je vytváření preferenčních obchodních seskupení, v jejichž rámci dochází k urychlené liberalizaci trhu. Co se týče procesu samotného, dominová teorie regionalismu pak nabízí pregnantní vysvětlení hybného momentu regionální integrace, které s ostatními přístupy není v rozporu. Je naopak jakýmsi svorníkem, který sporné oblasti udržuje v jednotné linii chápání podstaty regionalismu.

1.2 Historický kontext a teoretická reflexe

Při práci s teorií regionalismu je nutné do úvahy zahrnout historický kontext, který tvoří přirozený rámec teoretické reflexe. Přesto v chápání historického vývoje neexistuje konkrétní struktura, která by jednoznačně definovala vývojové fáze regionalismu. Rozdílné přístupy k uchopení historických faktů souvisí s příkládáním různé významové váhy té které dělící linii oddělující jednotlivá období.² Ve své podstatě je fázování založeno na kvalitativních rozdílech praktikovaného regionalismu v jednotlivých etapách historie; difference jednotlivých koncepcí lze pak nalézt např. v otázkách odkdy lze pozorovatelný regionalismus datovat nebo v rovině faktické – tam jsou jednotlivé fáze vymezeny i jinými aspekty než časovou linkou. Regionalismus jako fenomén je však v lidské historii dlouhodobě přítomen v podobě budování impérií a rozdělování sfér vlivu bez ohledu na jeho teoretickou reflexi.

Začátek rozmachu regionalismu jako praktikované zahraniční politiky lze datovat k přelomu 18. a 19. století, kdy s nástupem průmyslové revoluce v Evropě a s ní spojeným rozběhem masové produkce přišel též tlak na rozšiřování odbytišť a nutností zajištění potřebných zdrojů. Z hlediska prostředků se tato fáze označuje jako regionalismus ekonomický, byť - díky jisté míře bezohlednosti - s prvky regionalismu silového. (Kučerová 2006a: 75 – 76) Koncem devatenáctého století světová ekonomika čelí oslabení jejího do té

² různá rozdělení fází historického vývoje regionalismu viz např. Kučerová, I. (2006a), Fawcett, L – Hurrell, A. (2003), Bhagwati, J. (1993) nebo Langenhove, L. – Costea, A.C. (2005)

doby jednoznačného těžiště ve Velké Británii a následnému rozkladu hegemonické stability britské koruny. Jistým předělem je pak první světová válka, po které se z mnoha důvodů povaha regionalismu mění. V podmínkách celosvětové hospodářské krize, všeobecné militarizace největších ekonomik a značnému teritoriálnímu tlaku metropolí na rozšiřování území nastupuje fáze tzv. silového regionalismu. Nejde o bezpodmínečně přijatou změnu, která by se týkala všech zemí aplikujících regionalismus jako zájmovou zahraniční politiku. Stále zůstávala početná skupina hráčů, kteří svůj tradiční ekonomický regionalismus neměnili. Silový regionalismus se týkal především nově nastupujících mocností,³ které se nehodlaly smířit se stávajícím rozdělením sfér vlivu a světového pořádku. (Teló 2007: 2) Silový / zlovolný regionalismus tehdy představoval svého druhu novou vývojovou fázi, přestože v rámci systému mezinárodních vztahů byl aplikovaný paralelně s regionalismem ekonomickým.

Po druhé světové válce přichází redefinování celého mezinárodního systému, což s sebou nese i přechod do další fáze regionalismu, na který již lze pohlížet dvěma úhly pohledu. Zaprvé, v rámci bipolárního rozdělení světa lze označit poválečný regionalismus jako hegemonní. Jakákoliv aplikace regionalismu jako cílené zahraniční politiky byla buď přímo nebo nepřímo svázána s blokovým rozdělením světa: autonomně prosazované politicko – ekonomické zájmy v rámci regionu, které by se střetávaly se strategickými zájmy hegemonu, nebyly takřka po celou dobu trvání studené války možné. Na druhou stranu se však v západní Evropě setkáváme s ojedinělým integračním procesem, který je projevem úspěšného hlubokého regionalismu. (Kučerová 2006a: 72 – 77) Vzhledem k tomu, že Spojenými státy preferovaný hospodářský model byl založen na multilaterální liberalizaci mezinárodního obchodu, lze evropský regionalismus považovat za odpovídající reakci v rámci tehdejších zahraničněpolitických možností západní Evropy. Právě západoevropský vývoj je impulsem, který vedl k teoretické reflexi regionalismu jako obecně pojmenovaného fenoménu.⁴ Takto definovaný regionalismus je v mezinárodním systému fakticky přítomen až do 80. let dvacátého století.

Všechny výše zmíněné fáze historického vývoje odpovídají regionalismu geografickému. Přes vymezené rozdíly mají jednotlivé druhy regionalismu styčné body v chápání základních konceptů: regionem stále zůstává shluk geograficky si blízkých nezávislých států a regionalismus je pokusem o - ať již vynucenou nebo dobrovolnou – spolupráci mezi jednotkami. (Fawcett 2005: 3)

³ jako např. Německo, Japonsko, Itálie nebo SSSR.

⁴ Základy teorie regionalismu tehdy položily vědecké práce K. Deutsche a E. Haase.

1.3 Nový regionalismus

Již v osmdesátých letech politologové i ekonomové začínají zjišťovat, že regionalismus vymezený v těchto intencích přestává odpovídat realitě. Začíná se tak formovat teoretická vlna nového regionalismu,⁵ která reaguje na změnu světového pořádku způsobenou ekonomickou globalizací a následně i rozpadem bipolárního rozdělení světa. Nový regionalismus přichází s přepracovaným a rozšířeným teoretickým rámcem, je přístupem, který zahrnuje víceúrovňové chápání regionalismu jako průřezového jevu. Rozšířené dimenze teoretického pojetí s sebou přirozeně přinesly jisté rozdrobení teoretické báze. Přes určitou ztrátu koherence to však byl nutný posun v prostředí dynamického vývoje reálného stavu světa, jehož tradiční vazby byly na jedné straně ekonomickou globalizací zpřetrhány, aby nové a dosud nevídané byly překotně budovány. Z pohledu teorie se tak jednalo o nejistý, ale nutný krok kupředu s tím, že relevance jeho výsledků se potvrdila až v minulé dekádě. Pokusím se zde objasnit základní body současné podoby teorie nového regionalismu a v rámci konceptualizace pak představit implikace, které dle mého názoru z teorie nevyhnutelně plynou.

Kvalitativně nový stupeň regionalismu poprvé popsal Jagdish Bhagwati, (Bhagwati 1993⁶) který si všímá obnoveného nástupu regionalismu ve světě na pozadí do té doby protěžovaného multilateralismu založeného na dohodách GATT. Bhagwati zkoumá novou vlnu regionalismu především ze systémové úrovně: objektem zájmu je její vliv na multilaterální liberalizaci obchodu v rámci nastupující ekonomické globalizace. Nejde mu tak o detailní rozbor atributů nového regionalismu, nýbrž o jev jako celek a jeho vztah k systémovému uspořádání. Nový regionalismus nechápe jako alternativu multilateralismu, ale jako souběžný jev, který je s pokračující liberalizací za určitých okolností komplementární. Na druhou stranu zdůrazňuje nebezpečí převažující politické dimenze regionalismu a na tomto základě varuje před jeho nesystematickou aplikací, která vede k fragmentaci systému mezinárodního obchodu. Jen dlouhodobá vize a pečlivé programování politiky⁷ regionalismu může vést k všeobecně žádoucímu stavu svobodného obchodu pro všechny. (Bhagwati 1993: 45)

⁵ Nový regionalismus je nejčastěji používaný termín pro popisovaný fenomén, a tak se jej v této práci držím. V odborné literatuře se nicméně můžeme setkat i s termíny Druhý regionalismus / Second Regionalism (Bhagwati, J.); Otevřený regionalismus / Open regionalism (Jayasuriya, K.) nebo Současný regionalismus / Contemporary Regionalism (Murphy, C.N. – Tooze, R.)

⁶ Právě zde je použit termín „Druhý regionalismus / Second regionalism“, který je posléze téměř vytlačen termínem „nový regionalismus“.

⁷ zde Bhagwati cílí především na zahraniční politiku USA

Již ‚starý‘ regionalismus je teorií na pomezí ekonomie, mezinárodních vztahů a politologie, nový regionalismus se však rozšířením spektra vlastního záběru stal teorií skutečně interdisciplinární. Ekonomistický Bhagwatiho pohled se stal pevnou součástí přemýšlení o novém regionalismu, ať z hlediska zdůvodnění regionalistických trendů nebo z hlediska důsledků pro mezinárodní systém. Bhagwatiho pojmenování nového fenoménu je neoddiskutovatelným teoretickým přínosem, jeho ekonomistický pohled byl však dále rozšířen o související dimenze.

Pojetí nového regionalismu nemusí být formulováno jen v intencích ekonomické liberalizace. Kanishka Jayasuriya jej chápe i jako regionální režim politické ekonomie, který zahrnuje nejen mezinárodní strategie, ale i předpoklad vnitropolitické shody a v neposlední řadě i institucionální rámec. Jako politický projekt je veden domácími aktéry, přičemž domácí struktury zároveň podléhají zvyšujícímu se tlaku ekonomické globalizace, snaží se maximálně využít otevřeného mezinárodního trhu. Nový regionalismus v tomto rámci pak nazývá projektem regionální vlády. (Jayasuriya 2003: 339) Vůči tomuto přístupu se částečně vymezuje Jean B. Grugel, neboť regionální integrace jako důsledek regionalismu má v každém ze světových regionů jiný průběh, ať už se jedná o rozdílné institucionální vazby, struktury koalic domácích aktérů nebo obsah politik. Nový regionalismus definuje jako strategii státu vytvořenou k minimalizaci rizik v nejistých podmínkách globalizace, praktikovanou na meso-úrovni⁸ regionu. Jedná se především o státem vedený projekt v kontextu globální transformace. Od ‚starého‘ regionalismu, který byl založený na principech protekcionismu, uzavřeném vnitřním trhu nebo exkluzivních bezpečnostních spolicích, se nový regionalismus odlišuje především mírou otevřenosti vůči globálnímu kapitalismu a vstřebáváním sdílených globálně šířených norem. Důležitým aspektem evropského⁹ regionalismu je politická dimenze, podpora občanské společnosti a dobrého vládnutí / good governance. (Grugel 2004: 605 - 621) Nový regionalismus se vystříhal protekcionistických modelů opuštěním merkantilistického přístupu diskriminujícího třetí strany. Je tak regionalismem otevřeným, jehož podstata stojí na sdílených normách a institucích, což může svým způsobem působit jako exkludující faktor. U států, jejichž ekonomickým zájmem je připojení k liberalizovanému regionálnímu bloku, může z vnitropolitických důvodů převážít

⁸ meso-úroveň / meso-level označuje úhel pohledu z mezistupně mikro- a makro- chápáním regionu.

⁹ Jedná se skutečně o čistě evropský rozměr nového regionalismu, ostatní světoví hráči jej do svých strategií neimplementují. Prosazování evropských hodnot je běžné jak směrem dovnitř evropské integrace, tak směrem navenek. Pravděpodobně je tato rovina mj. důsledkem kocoviny evropských mocností z dvou světových válek a kolonialismu.

jako důležitější zájem nepřipojovat se k integrujícímu se celku právě kvůli nesouladu ve sdílených hodnotách nebo odporu k politickým požadavkům.

Sdílení společných norem odpovídá i koncept regionnost / regionness, který je základním stavebním kamenem teorie nového regionalismu v pojetí dvojice Björn Hettne – Frederik Söderbaum. (Hettne – Söderbaum 2000) Regionnost je míra artikulovaného sebevymezení daného regionu na základě společných hodnot a zájmů, a jako takovou je ji možno rozčlenit do pěti úrovní dle intenzity regionalizačního procesu. Jedná se o proces transformace geografické oblasti z pasivního objektu v aktivní subjekt, schopný artikulovat transnacionální zájmy regionu. Neexistují ale žádné předem dané či trvalé regiony, neboť tyto jsou vytvářeny a přetvářeny v procesu globální transformace. (Hettne – Söderbaum 2000: 461) Geneze regionů může být průvodním jevem jak regionalizace, tak regionalismu, je to však objektivně pozorovatelný proces odehrávající se uvnitř zřetelně odlišitelné entity. Hettne, stejně jako většina teoretiků nového regionalismu též odmítá ryze ekonomistické pojetí s tím, že se jedná o multidimenzionální proces zahrnující ekonomickou rovinu stejně jako rovinu politickou, bezpečnostní, environmentální a další. (např. Hettne 2003: 25)

Dalším důležitým aspektem nového regionalismu je otázka jeho aktérů. Z podstaty věci byl historicky jediným proponentem regionalismu stát. Nyní stát přestává být pro výzkum regionalismu základní jednotkou. Teorie nového regionalismu již není státocentrická, je méně formální a více zahrnuje zprostředkovatelskou funkci nestátních aktérů a transnacionálních sil. (Hettne – Söderbaum 2000: 469) Státy a mezistátní organizace jsou sice stále důležitými aktéry regionalismu, nicméně nikoliv jedinými. Navíc region nemusí být nutně souhrnem jednotlivých států dle formálních dohod, jeho hranice může vést i napříč státy. Jako výmluvný příklad zmiňuje Hettne a Söderbaum východní čínské pobřeží: tato dynamicky se rozvíjející průmyslová oblast je součástí regionalizace v jihovýchodní Asii a je tak součástí regionu, jehož vzájemná provázanost zahrnuje mimočínská území, ale rozhodně nezahrnuje centrální Čínu. (Hettne – Söderbaum 2002: 38)

Nový regionalismus může být chápán velmi široce – např. jako neoliberální redukce rozvojového myšlení nebo jako proces pevně spjatý s globalizací. Z neoliberálního pohledu nový regionalismus znamená obchod podporující politiku v rámci regionu, tedy ‚druhé nejlepší‘ řešení v rámci obchodní multilaterizace a růstu světového bohatství. Teorie mezinárodní politické ekonomie naproti tomu chápe nový regionalismus jako komplexní víceúrovňový program. K řešení palčivých problémů, které nelze řešit na národní úrovni – od bezpečnosti po životní prostředí – tak regionalismus může přispět i v jiné rovině než v podpoře volného obchodu. To je hlavním důvodem, proč nový regionalismus může být

pochopen jen ve vztahu k transformaci světové ekonomiky. Přestože neoliberální pohled varuje před blokovým protekcionismem, mezinárodní politická ekonomie zdůrazňuje, že uzavřenost regionů není na pořadu dne. Naopak otevřený regionalismus je tažený trhem, je zaměřený ven. Omezuje tedy vysokou míru protekcionismu a tím pomáhá formovat globalizaci a internacionalizaci světové ekonomiky. (Hettne 2005: 549) Nový regionalismus tak není jedinečným analytickým přístupem, ale spíše velmi širokým deštníkem zastřešujícím pohledy jak z různých teoretických úhlů, tak i společenskovedních disciplín. Jeho studium neleží jen v neofunkcionalismu nebo intergovernmentalismu, jak by se mohlo zdát při nahlédnutí do teoretické reflexe evropské integrace, ale je ovlivněno současnými teoretickými debatami celých oborů. Není ani vztažen pouze k výzkumu historie Evropy, ale lze hovořit o oblastně – specifických druzích regionalismu. (Sbragia 2008: 30 – 31) Nový regionalismus musí být viděn jako nová politická krajina charakterizovaná několika vzájemě propojenými dimenzemi, mnoha aktéry a několika interagujícími úrovněmi společnosti. (Hettne 2005: 550)

2. Konceptualizace a operacionalizace

2.1 Konceptualizace nového regionalismu pro případovou studii

Díky rozmanitosti přístupů existuje mnoho různých definic nového regionalismu, které z pochopitelných důvodů často trpí jistou obecností. Přestože pracujeme s vyvíjejícím se fenoménem u kterého je obtížné stanovit vyčerpávající definice, je možné nalézt charakteristiky, kterými se nový regionalismus odlišuje od poslední etapy regionalismu geografického. Nový regionalismus se vyvíjí v prostředí multipolárního světového pořádku narozdíl od éry studené války, kdy byl regionalismus formován velmocenskými zájmy. Účastníci se subjekty jsou tedy určujícími aktéry a regionalismus je budován odspodu, nikoliv diktován zshora. Díky tomu je nový regionalismus komplexním, multidimenzionálním procesem narozdíl od výrazně specificky zacíleného regionalismu hegemonického.

Pro tuto případovou studii je nutné konkrétní ohraničení konceptu nového regionalismu a vytvoření použitelné definice. Při konceptuálním vymezení budu vycházet z pozic neoliberálního institucionalismu a mezinárodní politické ekonomie jako ze dvou stěžejních přístupů, které poskytují dostatečnou teoretickou základnu a zároveň se jejich pojetí týká zkoumané problematiky rozvojových aktivit Evropské unie v zemích skupiny ACP¹⁰. Regionalismus konkrétně vymezují jako projekt aktérů mezinárodních vztahů

¹⁰ zkratka Africa – Caribic – Pacific, o skupině viz níže.

vytvářený ve vlastním zájmu reorganizace politických a ekonomických podmínek v rámci vybraného regionálního prostoru. Jako takový je tvořen souvislou činností zúčastněných aktérů. (Hettne 2005: 545) Je tedy strategií státu bránící hrozbám ekonomické globalizace. (Wyatt-Walter 1995: 78) Ze systémového hlediska nahlížím na regionalismus jako na preferenční liberalizaci obchodu, kde zúčastnění aktéři vzájemně přistupují na liberální tržní podmínky. (Bhagwati 1993: 29) Nejedná se však o tržní diskriminaci a vytváření exkluzivního insider – klubu, neboť se jedná o proces inkluzivní a podmíněčně otevřený. Podmínky mohou být díky mnohaúrovňové aplikaci politiky regionalismu často i netržního charakteru. Regionalismus jako proces se svojí vlastní dynamikou je v těchto podmínkách dále charakteristický tzv. dominovým efektem, popsáným Richardem Baldwinem v dominové teorii regionalismu.¹¹

Regionalismus je tedy procesem, jehož projevem je cílená politika státu k dosahování hospodářských a politických zájmů regionu. Obzvláště v případě Evropské unie je kladen značný důraz na politické požadavky, jako je dodržování lidských práv, ochrana životního prostředí, bezpečnost nebo rozvoj občanské společnosti. Bezpečnostní zájmy EU jsou pak často artikulovány v rovině zajištění ekonomické prosperity. Vzhledem k dlouhodobě exponovaným přírodním zdrojům na území západní Evropy a jejich významu pro evropské hospodářství pak bezpečnostní dimenze zahrnuje i bezpečnost zdrojovou.

Zajímavé implikace vyplývají z nového chápání aktérů regionalismu. Státocentrické pojetí bylo novým regionalismem odmítnuto, neboť v prostředí ekonomické globalizace, kde rozpočty mnohonárodních korporací a finančních skupin často násobně přesahují rozpočty jednotlivých zemí, kde stále větší roli hraje mezinárodní právo omezující suvenitu států, kde migrace obyvatelstva, liberalizace obchodu a kapitálových toků narušuje vnitřní hospodářskou politiku, je přinejmenším ekonomická role státu významně relativizována. Do artikulace i aplikace regionalismu jako cílené zahraniční politiky vstupují mezistátní organizace, soukromé lobbistické skupiny a mnoho dalších. Důležitým momentem je pojetí regionu jako aktéra regionalismu. Region v určité fázi geneze regionu nabyde dostatečných kvalit, aby se stal komplexním a zároveň vrstevnatým systémem záměrných kroků. Nejedná se o živelný nebo nahodilý soubor činností, region se stává racionálním aktérem: v daném hodnotovém rámci region stanovuje své cíle a optimalizuje své nástroje, tj. plány a pravidla, v zájmu dosažení stanovených cílů. (Langenhove 2003: 19) Z objektu zájmu se tak region stává zároveň subjektem. V systému otevřeného regionalismu, kde region je jeho aktérem, se

¹¹ viz kapitola 1.1 Základní vymezení.

stává nositelem vlastního regionalismu, a to jak směrem dovnitř regionu, tak i navenek. V rámci otevřenosti a mj. i „domino – efektu“ je regionalismus aplikován na další aktéry, aby se postupně stávaly součástí regionálního systému, přestože geograficky nepřiléhají nebo jsou zcela odloučené. Za projev nového regionalismu lze tak považovat i aktivitu odehrávající se mimo geograficky ohraničený region, obzvláště v případě, že sám region nositelem takové aktivity (tedy zároveň subjektem regionalismu).

V tomto pojetí tedy považuji za projev vnějšího regionalismu Evropské unie společně cílenou zahraniční, resp. zahraničně - obchodní politiku, která směřuje k prosazování zájmů EU ve specifických oblastech. To se děje ve smyslu uvolnění překážek obchodu, zajištění vlastní zdrojové bezpečnosti a prosazování rozšíření a zakořenění evropských hodnot.

Následující případová studie zkoumá rozvojovou spolupráci Evropské unie a skupiny zemí ACP z hlediska nového regionalismu. Výzkumnou otázkou je, zda lze tuto spolupráci považovat za projev regionalismu Evropské unie. Mým úkolem bude dokázat pravdivost stanovené hypotézy a tak implicitně potvrdit pojetí nového regionalismu dle uvedené konceptualizace.

2.2 Operacionalizace

Vzhledem k tomu, že výzkum bude realizovaný jako případová studie, je účelné provést důkladnou operacionalizaci a na jejím základě propojit empirická data s teoretickými předpoklady. Cílem výzkumu bude nalézt přítomnost znaků konceptualizovaného nového regionalismu v rozvojových aktivitách Evropské unie, které jsou namířeny do zemí skupiny ACP. Metodou výzkumu bude odhalení možné dimenze regionalismu v dlouhodobé strategii rozvojové spolupráce pomocí souboru konkrétních podmínek. Regionalismus¹² Evropské unie definuji jako proces cílené a praktikované zahraniční strategie, která vede k prosazení zájmů evropského regionu ve vnějším světě. Specifické znaky, díky nimž strategie nabývá podstaty regionalismu, odpovídají následujícímu souboru nutných podmínek:

- a) strategie se projevuje vytvářením preferenčního obchodního bloku, jehož je EHS / EU iniciátorem a členem;
- b) strategie se projevuje zajištěním přístupu ke zdrojům pokrývajících část surovinových potřeb EHS / EU;
- c) součástí strategie je tlak na prosazení politických požadavků ve smyslu rozšíření sdílených evropských hodnot v cílové oblasti;

¹² ve smyslu nového regionalismu

- d) vnějším projevem regionalismu v průběhu trvání je rozšiřování počtu podílejících se aktérů v souladu s tzv. dominovým efektem.

Pro detekci přítomnosti úrovně regionalismu v rozvojových aktivitách EU se jedná o soubor podmínek nutných, nikoliv dostačujících. Žádná z podmínek sama o sobě není projevem přímo vymezujícím regionalismus a samostatně potvrzená tak není jeho dostatečným důkazem. Naopak, vzhledem k tomu, že regionalismus je jevem multidimenzionálním, bylo v zájmu uskutečnitelnosti případové studie nezbytné redukovat širší jeho projevy na podstatné jádro, a proto se jedná o podmínky minimální nutné. Například vytváření preferenčního obchodního bloku bez dalších atributů (jako jsou politické požadavky) není možné do rámce nového regionalismu zahrnout, neboť jde pouze o projev praktikovaného merkantilismu, tedy jen atributu „starého“ geografického regionalismu.

Podmínky v konfrontaci s empirickými daty nabývají binárních hodnot dle modelu pravda / nepravda při použití indikátorů. Podmínka je splněna, pokud jsou přítomny související indikátory v datech vyplývajících ze zkoumaných dokumentů. Indikátory jsou stanoveny následovně:

ad a) Podmínka vytváření preferenčního obchodního bloku je splněna jen tehdy, pokud z empirických dat vyplývá, že součástí rozvojové spolupráce ES / EU – ACP je odstraňování obchodních překážek nad rámec soudobé multilaterální liberalizace obchodu, tedy vztahující se pouze na země skupiny ACP. Odstraňování obchodních překážek zahrnuje zejména redukcí cel a dovozních kvót, ale jedná se i o redukcí bariér netarifních. Indikátorem vytváření preferenčního tržního bloku je také upřednostňování konkrétního trhu zápornými cly, resp. subvencovanými nákupy.

ad b) Podmínka zajišťování přístupu ke zdrojům je splněna jen tehdy, pokud z empirických dat vyplývá, že jedním z důsledků rozvojové spolupráce ES / EU – ACP je zlepšení přístupu ES / EU k exportu surovin ze zemí skupiny ACP, případně smluvní zajištění takového exportu.

ad c) Podmínka tlaku na prosazení politických požadavků je splněna jen tehdy, pokud z empirických dat vyplývá, že dohoda na rozvojové spolupráci ES / EU – ACP je pro státy skupiny ACP pevně spojena s přistoupením na požadavky týkající se prosazování evropských hodnot v oblasti lidských práv, dobrého vládnutí, ochrany životního prostředí nebo občanské společnosti.

ad d) Podmínka rozšiřování skupiny aktérů podílejících se na spolupráci dle doimnového efektu je splněna jen tehdy, pokud z empirických dat vyplývá, že

se v průběhu času počet zemí skupiny ACP participujících na rozvojové spolupráci zvyšoval a nejedná se tedy o činnost uzavřeného insider – klubu.

Indikátory jsou jasně definovaným vodítkem pro stanovení hodnoty nutných podmínek. Vzhledem k tomu, že se jedná o soubor podmínek nutných, které nabývají binárních hodnot pravda / nepravda, resp. 1 / 0, možné výstupy této operacionalizace jsou následující:

- všechny čtyři podmínky jsou na základě indikátorů vyhodnoceny jako pravdivé, z čehož vyplývá, že zkoumaný proces odpovídá projevům nového regionalismu;
- jedna nebo více podmínek je na základě indikátorů vyhodnocena jako nepravdivá. Z toho vyplývá, že zkoumaný proces nelze označit jako projev nového regionalismu.

Potvrzení pravdivosti prvních tří podmínek¹³ dle souvisejících indikátorů je založeno na analýze primárních dat z dokumentů souvisejících s jednotlivými kroky rozvojové spolupráce na ose ES / EU – ACP. Čtvrtá podmínka¹⁴ je druhově odlišná od předcházejících tří, neboť její pravdivost nelze vyhodnotit na základě toho kterého dokumentu. Týká se totiž procesu samého a je nutné ji sledovat jako dynamickou veličinu. Relevantním ukazatelem bude vždy pohyb mezi jednotlivými kroky, přičemž hodnotit lze až proces jako celek.

Stanovení pravdivosti daných podmínek je základním hodnotícím nástrojem případové studie. Na základě takto provedené analýzy empirických dat bude potvrzena nebo vyvrácena stanovená hypotéza.

2.3 Hypotéza

Cílem výzkumu je prokázání nebo vyvrácení následující hypotézy:

Rozvojová spolupráce EHS / EU se zeměmi skupiny ACP je projevem evropského regionalismu.

¹³ viz kapitola 2.2 Operacionalizace, a) až c).

¹⁴ viz kapitola 2.2 Operacionalizace, d).

3. Případová studie

3.1 Evropská unie a rozvojová spolupráce

Evropská unie se dlouhodobě angažuje v rozvojové spolupráci, čemuž odpovídá i vážnost, kterou při tvorbě společných politik této problematice přikládá. Jedná se o značně širokou agendu, v jejímž rámci je rozvojová spolupráce směřována do podstatné části sektorů ve většině rozvojových zemí světa. Jedním z předpokladů zájmu o rozvojovou problematiku je bezesporu koloniální historie důležitých členských států společenství a vzájemná provázanost metropolí a bývalých kolonií. Z toho vyplývá i pocit odpovědnosti za vývoj v bývalých koloniích, které se po dokončení dekolonizačního procesu často potácely v ekonomických, sociálních, politických i bezpečnostních problémech. K tomu pak přispěla postupná profilace zahraničně – politických preferencí ES / EU, kde mezi prioritami jsou stále častěji zmiňovány sdílené demokratické hodnoty, podpora lidských práv, spoluzodpovědnost za důsledky vývoje světové ekonomiky v režii západní civilizace, problematika znevýhodnění bývalých kolonií v konkurenci světového trhu a ničivé dopady rozmachu industrializace a extenzivního zemědělství na životní prostředí. Skutečně širokou škálu rozvojových cílů si pak Evropská unie vytyčila na přelomu tisíciletí, kdy plně převzala miléniové rozvojové cíle OSN (MDGs) a v jejich konturách rozvojovou kooperaci artikuluje. Cíle rozvojových aktivit EU jsou tedy formulovány v souladu s MDGs v altruistické rovině: lokace cíle je vždy na straně příjemce rozvojové pomoci v rozvojových zemích: např. snížení chudoby, snížení počtu hladovějících, zvýšení vzdělanosti, zlepšení přístupu k čisté vodě atd.¹⁵ Není pochyb, že rozvojová spolupráce je dlouhodobou cílenou zahraniční strategií EU, dle oficiálních dokumentů zde ale podobnost s regionalismem končí. Je cílem této případové studie, aby pomohla odkrýt skrytou dimenzi regionalismu v evropských rozvojových aktivitách, která je v nich dle předpokladu hypotézy mimo jiné přítomna.

3.2 Rozvojová spolupráce EU se zeměmi skupiny ACP

Vzhledem k obsáhlosti rozvojové agendy ES / EU se případová studie v zájmu uchopitelnosti výzkumu bude týkat jen určitého segmentu rozvojové spolupráce. Její členění je možné provést dle sektorového klíče nebo dle principu geografického cílení. Zkoumaný jev – nový regionalismus – je fenoménem multidimenzionálním, z podstaty věci tak není možné

¹⁵ více viz např. European Commission (2010): *EU Contribution to the Millennium Development Goals*

pro studii použít sektorovou výšeč rozvojové agendy. Je nutné použít členění dle geografického klíče, což je jeden zdůvodů, proč jsem jako předmět výzkumu zvolil rozvojovou spolupráci se zeměmi skupiny ACP. Dalším důvodem byla dlouhodobost této spolupráce, která trvá již více půl století. Navíc skupina zemí ACP tvoří dostatečně heterogenní celek v mnoha ohledech: co se týče geografické polohy jednotlivých zemí, jejich historického pozadí, politického, ekonomického i sociálního vývoje. Je tak ideálním subjektem pro prokázání přítomnosti evropského regionalismu dle mé konceptualizace, tedy nevázaného na jasně definovaný region.

3.2.1 Římská smlouva zakládající Evropské hospodářské společenství

Rozvojová spolupráce Evropských společenství se zeměmi skupiny ACP je jednou z nejdéle trvajících. Jako s partnery bylo se zeměmi, které se později staly základem skupiny ACP, počítáno již od samého počátku existence Evropských společenství v zárodcích společné zahraničně – obchodní politiky. V roce 1957 při podpisu Římských smluv byla v části IV. zakládající smlouvy EHS vymezena původní asociační skupina zámořských zemí a území se zvláštním vztahem k Itálii, Belgii, Nizozemí, Francii.¹⁶ Tehdy se jednalo o skupinu 23 států a závislých území.¹⁷ Stalo se tak tedy ještě v době, kdy proces dekolonizace ještě zdaleka nebyl u konce.

Účelem asociace byla podpora hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje v zámořských státech a územích a založení úzkých ekonomických vazeb mezi těmito subjekty a EHS jako celkem. Za cíl spolupráce bylo deklarováno snažší uspokojení základních potřeb místních obyvatel zámořských území a obecné zvýšení prosperity. Základním smlouvou stanoveným principem byla liberalizace vzájemného obchodu asociovaných území s členskými státy EHS. Všechna zámořská území i členské státy EHS se zavázaly, že budou spolu navzájem v obchodních věcech nakládat stejně, jako se zeměmi, se kterými mají zvláštní vztah. Země EHS se ve smlouvě zavázaly investovat v asociovaných územích v zájmu dosažení progresivního rozvoje.

Liberalizace vzájemných obchodních vztahů byla založena na explicitním výčtu úkonů, které musí smluvní strany realizovat. Jednalo se především o zákaz zvyšování a

¹⁶ viz *Treaty Establishing the European Economic Community*, 1957, čl. 131.

¹⁷ šlo o země francouzské západní Afriky: Senegal, Francouzský Súdán, Francouzská Guinea, Pobřeží slonoviny, Dahome, Niger, Horní Volta; francouzské rovníkové Afriky: Střední Kongo, Ubangi-Shari, Čad a Gabon; St. Pierre a Miquelon, Komory, Madagaskar a závislá území, Francouzské Somálsko, Nová Kaledonie a závislá území, Francouzská osídlená území v Oceánii, Jižní a Antarktická teritoria, Autonomní republika Togo, Kamerun pod francouzskou správou, Ruanda-Urundi, Somálsko pod italskou správou a nizozemská Nová Guinea; viz *Treaty Establishing the European Economic Community, Annex IV*, s. 213.

zavádění nových cel, dále o závazek progresivního snižování stávajících cel s tím, že cla i mimotarifní bariéry budou postupně zcela odstraněny. Tato logika se pak vztahovala i na fiskální nástroje, jejichž faktický dopad je srovnatelný s celními bariérami. Zámořským státům a územím byla ponechána možnost uvalit taková cla, která jsou nezbytná pro rozvoj industrializace nebo zajišťují významnou část příjmů státního rozpočtu. Taková cla však musí být redukována na úroveň, kterou zámořská území uvalují na tu kterou komoditu ze státu, se kterým mají zvláštní vztahy. Na dodržování závazků pak měla dohlížet Komise a v případě porušení pravidel zjednávat nápravu.¹⁸ Dva roky po podpisu Římských smluv začal fungovat první Evropský rozvojový fond (EDF), jehož prostřednictvím byla zajišťována finanční a technická asistence Společenství jako celku při investičních akcích.

De facto tak došlo k vytvoření preferenčního obchodního bloku, ve kterém platily pravidla volného obchodu, které nebyly sdíleny s nesmluvními stranami. Až na výjimku související s ochranou vlastní industrializace zámořských území se jednalo o rovnocenný vztah realizovaný na liberalizující se obchodní platformě. Podmínka (a) je tedy splněna, součástí rozvojové spolupráce bylo vytváření preferenčního obchodního bloku.

Co se týče zajištění přístupu ke zdrojům, není odpověď zcela jednoznačná. Smluvní vztahy se netýkaly zajištění exportu surovin ze zámořských území do Evropy, nicméně téměř veškerý export ze zámořských území tehdy představovaly nerostné suroviny a zemědělské komodity. Přesto hodnotím podmínku (b) jako nesplněnou, protože spolupráce byla zaměřena na podporu industrializace zámořských území, a tedy na podporu zpracování vlastních surovin a export zboží s alespoň minimální přidanou hodnotou.

Vzhledem k tomu, že řada asociovaných zemí byla v té době ještě koloniemi evropských metropolí, nebyly vůbec zmíněny jakékoliv politické požadavky. Podmínka (c) tedy splněna není.

Rozvojovou spolupráci EHS se skupinou asociovaných zámořských zemí a území tak není možné označit za projev evropského regionalismu, neboť je splněna pouze jedna ze souboru čtyř nutných podmínek.

3.2.2 Dohody z Yaoundé

Dalším krokem v rozvojové spolupráci byly asociační dohody z Yaoundé. První z nich byla podepsána v roce 1963, signatáři byly členské státy EHS a skupina osmnácti nově

¹⁸ podrobně viz *Treaty Establishing the European Economic Community*, čl. 132.

dekolonizovaných států ASMM.¹⁹ Jednalo se o kvalitativní posun především pro smluvní stranu ASMM, protože zde již ke smlouvě přistupovaly samostatné státy, nikoliv závislá území, přestože jejich autonomní možnost vyjednávání o podmínkách smlouvy je zpochybňována. (Jelínek 2003: 11) Změna statutu asociovaných zemí byla v podstatě hlavním posunem od Římské smlouvy. Ve věcné rovině se opět jednalo o smlouvu o vzájemné liberalizaci obchodu prostřednictvím rušení cel, ekvivalentních netarifních překážek pohybu zboží a nově i množstevních kvót s potvrzením doložky nejvyšších výhod. Aplikaci případně sporných článků smlouvy měla řešit Rada pro přidružení. Podrobněji také byly vyřešeny vztahy k třetím zemím a zavedly se povinné konzultace pro případ možného vzájemného poškození obchodních zájmů spojeného s obchodem s třetí stranou.²⁰ Jako základní cíl spolupráce byl stanoven hospodářský rozvoj asociovaných států, industrializace a diverzifikace ekonomik. Finanční zajištění projektů soustředěných především na rozvoj infrastruktury obstarával nadále EDF.²¹ V prvních letech fungování byly součástí rozvojové spolupráce i dodávky potravinové pomoci, jejíž podstatná část pocházela z přebytků evropské agrární produkce v rámci společné zemědělské politiky.

Z hlediska analýzy daných podmínek regionalismu se oproti Římské smlouvě nic nemění, neboť atributy vytváření preferenčního obchodního bloku ještě posílily a ostatní charakteristiky zůstaly nezměněny. Ohledně podmínky zajišťování přístupu ke zdrojům můžeme sledovat vývoj spíše opačným směrem, zejména v případě dodávek evropské zemědělské produkce do států ASMM. Co se týká dynamické proměnné změny počtu participujících států, oproti Římské smlouvě došlo k razantnímu snížení počtu členů, což ovšem bylo způsobeno teprve postupnou dekolonizací území přidružených dle Římské smlouvy. Pokud však odhlédneme od této historické okolnosti, mezi dvěma popsány smlouvami došlo spíše k rozdrobení původního bloku, tedy ani podmínka (d) není splněna.

Po pěti letech vypršela platnost této smlouvy a tak byla roku 1969 podepsána tzv. smlouva z Yaoundé II., která se v podstatě nelišila od smlouvy první, de facto se jednalo o její prodloužení. Z hlediska stanovených analytických podmínek a indikátorů se prodloužením smlouvy nic nezměnilo, zaznamenat můžeme pouze pokračování fungování a prohlubování preferenčního obchodního bloku.

¹⁹ African States, Madagascar and Mauritius: jmenovitě se jednalo o Burundi, Kamerun, Středoafriickou republiku, Čad, Kongo (Brazzaville), Kongo (Leopoldville), Dahome, Gabon, Pobřeží slonoviny, Madagaskar, Malí, Mauretánie, Niger, Rwanda, Senegal, Somálsko, Togo, Horní Volta.

²⁰ podrobně viz *Convention on Association*, čl. 2 – 12.

²¹ Pro každé období byl ustaven nový EDF s daným rozpočtem, který se vztahoval ke spolupráci časově omezené konkrétní smlouvou: pro smlouvy z Yaoundé I. a II. to tedy byl druhý a třetí Evropský rozvojový fond.

Dohody z Yaoundé tak nezakládají takový vztah na ose EHS – ASMM, který by bylo možné označit za evropský regionalismus, neboť ze souboru analytických podmínek je označena jako pravdivá pouze jedna ze čtyř. Z hlediska nenaplněných podmínek a jejich indikátorů můžeme pozorovat spíše trend opačný, než který by směřoval k jejich potvrzení, rozvojová spolupráce na základě dohod z Yaoundé je odklonem od praktikovaného regionalismu.

3.2.3 Dohody z Lomé

Platnost druhé smlouvy z Yaoundé byla stanovena opět na 5 let, v průběhu jejího fungování tedy došlo k rozšíření Evropských společenství o Velkou Británii. Tento fakt se stal základem pro budoucí rozšíření skupiny asociovaných států o dvacet rozvojových zemí Commonwealthu. Předcházela tomu tzv. dohoda z Arushe, kterou uzavřela Evropská společenství se třemi zeměmi Commonwealthu – Tanzánií, Keňou a Ugandou. V této smlouvě se již uplatnil princip asymetrie obchodních vztahů ve prospěch rozvojových zemí, který se pak stal součástí smluv z Lomé. (Kučerová 2010: 184) Smlouvami z Lomé se vytvořila skupina zemí ACP, když se k africkým asociovaným zemím zahrnutým ve smlouvě z Yaoundé připojily bývalé britské kolonie Afriky, karibské oblasti a oceánie.

3.2.3.1 Lomé I.

První smlouva z Lomé byla podepsána roku 1975 mezi EHS a skupinou 46 zemí ACP. Jednalo se o vstup do další etapy vzájemných vztahů, mimo jiné proto, že tentokrát byly rozvojové státy skutečně rovným partnerem již při vyjednávání smlouvy a optika nadřazenosti centra nad periferií byla vyměněna za rovnost smluvních stran. Symbolicky ve smlouvě nejsou zmíněny předchozí dohody a označení ‚spolupráce s asociovanými zeměmi‘ bylo vyměněno za ‚partnerství‘. Hlavními charakteristikami první smlouvy z Lomé bylo:

- opuštění reciprocitu a zavedení preferenčních vztahů ve prospěch států ACP. Obchodní vztahy smluvních stran řešila hlava I smlouvy, kde byla výslovně uvedena záměrná nerovnováha mezi smluvními stranami s ohledem na zřejmou nevyváženost míry rozvoje v jednotlivých zemích. Znamenalo to volný přístup mnoha produktů zemí ACP na trhy EHS, neomezený kvótami, cly nebo netarifními omezeními a zárukou, že se zeměmi ACP bude v EHS jednáno stejně, jako by se jednalo o členský stát EHS. Na druhou stranu bylo ve

smlouvě jasně řečeno, že po státech ACP nebude vyžadováno přijetí obdobných pravidel pro pohyb zboží směrem z EHS do ACP, de facto se jednalo o zrušení reciprocity;²²

- rovnost mezi smluvními partnery, respekt vůči suverenitě bývalých kolonií, vzájemným zájmům a vzájemné závislosti;

- právo každého státu stanovit si vlastní obchodní politiku a

- bezpečnost vzájemných vztahů stojící na úspěšné hospodářské spolupráci.

Důležitým prvkem byla hlava II smlouvy, ošetřující stabilizaci exportních výnosů, což později bylo označováno jako systém STABEX. Cílem systému bylo napravovat případné výkyvy cen na trhu s vybranými komoditami, protože stabilita křehkých rozvojových ekonomik závislých na příjmech z exportu komodit mohla být tržními poruchami vážně ohrožena. Hlavním účelem systému STABEX bylo samozřejmě pokrýt případný výpadek v příjmech rozpočtů států ACP, který byl způsoben náhlým poklesem cen dané komodity. V případě, že tržní cena dané komodity klesala, EHS garantovalo určitou výši výkupní ceny, která byla vyšší než tržní. (Kučerová 2010: 185) Komodity zahrnuté do systému sestávaly převážně z agrární produkce exotických plodin a dřeva. Výjimku tvořila železná ruda, která byla do systému zahrnuta na žádost zemí ACP – členské státy EHS s tímto požadavkem souhlasily jen z důvodu prosazení funkčnosti celého systému, partikulární zájem na dovozu železné rudy však neměly. (The Courier 1975: 25)

Dále byla smlouvou dohodnuta průmyslová spolupráce, kde se EHS zavázalo technologicky se podílet na projektech výstavby nutné infrastruktury, programech předávání know-how a posilování vzájemných styků s evropskými firmami a institucemi, které se zabývají vývojem, výrobou a podporou potřebných technologií. Členské státy EHS tak měly dostupnými prostředky pomoci urychlit industrializaci a restrukturalizaci rozvojových ekonomik.²³ Hlava IV. smlouvy se týkala finanční spolupráce navazující na spolupráci technickou při zajištění strukturální stability. Institucionální strukturou zůstal Evropský rozvojový fond v jeho dalších pětiletkách. Smlouvy z Lomé obsahovaly také separátní obchodní protokoly, které se týkaly cukru, hovězího a telecího masa, banánů a rumu. „Banánový protokol“ například zajišťoval bezcelní přístup pro dovozní kvótou upravené množství banánů, což pro některé malé karibské státy bylo životně důležitou okolností. Dle „cukerného protokolu“ EHS kupovalo každoročně určité množství cukru za vyšší než tržní cenu. Preferenční zacházení dle separátních protokolů výrazně pomohlo v rozvoji konkrétních států, jako Fidži, Mauricius, Guyana nebo Barbados.

²² více viz AC- EEC Convention signed at Lome on 28 February 1975, Hlava I.

²³ více viz AC- EEC Convention signed at Lome on 28 February 1975, čl. 25 - 39.

Smlouva z Lomé se stabilizačním systémem byla skutečnou kvalitativní změnou v dosavadních mezinárodních ekonomických vztazích. Bylo to poprvé, kdy se rozvinuté tržní ekonomiky a rozvojové země vyvážející suroviny shodly po vzájemné diskuzi na vytvoření prostředí chránící neindustrializované země před fluktuacemi volného trhu, kterým byly do té doby více či méně neustále vystaveny. Podstatnou měrou se tím snížila produkční rizika rozvojových zemí, protože došlo k jednoznačnému garantování státního příjmu z exportu.

Když podrobíme první smlouvu z Lomé analýze dle daných podmínek a indikátorů, oproti předcházející spolupráci nalezneme kvalitativní změnu i z hlediska regionalismu. Podmínka (a) vytváření preferenčního obchodního bloku je splněna bez výhrad. Po dohodě z Lomé dochází k ještě hlubšímu propojení zóny preferenčního obchodování, neboť nově nastavená asymetrie obchodních vztahů ještě více připoutala skupinu zemí ACP k EHS. Tím, že se pro státy ACP plně otevřel vnitřní evropský trh, se stalo EHS jejich hlavní exportní destinací při zachování vlastních výhod ochrany rozvíjející se ekonomiky. Nadto popsany systém STABEX garantující případně i vyšší než tržní ceny přirozeně motivoval valnou většinu producentů v zemích ACP obchodovat komodity zahrnuté v systému právě s Evropou. Z hlediska třetích zemí se tak jednalo o jednoznačně preferenční obchodní vztahy do kterých nečlenové ACP neměli přístup. Obchodní blok nicméně nebyl uzavřeným klubem, zůstával otevřený pro nové členy. Systémem garantovaných cen je navíc potvrzena i podmínka (b), protože se jedná o jednoznačné obchodní zajištění přístupu ke zdrojům. Celý systém má mimo jiné i tuto pro Evropu pozitivní úroveň: odkoupením exotické zemědělské produkce, mnohdy i za vyšší než tržní cenu, jsou dlouhodobě zajištěny přístupové kanály daných komodit na evropský trh. Stejný efekt pak mělo uzavírání separátních protokolů na určité komodity, kterými se de facto zajistil pravidelný přísun vybraných produktů v přesně stanoveném množství.

Politické požadavky součástí smlouvy ani podmínkou rozvojových projektů nebyly, podstata podmínky (c) regionalismu tedy naplněna nebyla. Co se však týče poslední podmínky (d), nalezneme zajímavý obrát situace. Za skupinu zemí ACP podepsalo první smlouvu z Lomé 46 států, což je ve srovnání s počtem signatářů smluv z Yaoundé nárůst na více než dvojnásobek. Zda se jedná o spuštění dominového efektu, to se potvrdí až analýzou dalšího vývoje. Každopádně již zde je vidět radikální obrát trendu negativně naznačeného v období mezi Římskou smlouvou a smlouvami z Yaoundé. Přes možnou spornost vyhodnocení podmínky (d) z hlediska nepřilíš širokého počtu dat pro vymezení obecných trendů se však rozměr regionalismu v evropské rozvojové aktivitě stejně nepotvrzuje, neboť přinejmenším podmínka (c) splněna není. Rozvojová spolupráce, kterou zakládá první

smlouva z Lomé není projevem evropského regionalismu, přestože oproti smlouvě z Yaoundé je více analytických podmínek potvrzeno jako pravdivých.

3.2.3.2 Lomé II.

Před vypršením pětiletého období platnosti první smlouvy z Lomé se začalo jednat o jejím prodloužení a reformulaci určitých otázek. V roce 1979 byla podepsána druhá smlouva z Lomé s rozšířenou skupinou 58 států ACP, která do fungujícího systému první pětiletky nepřinášela zásadní změny. STABEX byl původně projektován na dvanáct základních komodit a produktů s nimi souvisejících, na kterých stály příjmy některých zemí a jejichž trh nebyl stabilní. V druhé smlouvě z Lomé došlo rozšíření okruhu komodit, na které se systém garantovaných nákupních cen vztahoval. Jednalo se o další zemědělské výrobky, od té doby do STABEXu spadala značná část spektra hrubého domácího produktu některých rozvojových zemí. Navíc bylo dojednáno fungování obdobného systému SYSMIN, který na stejném principu stabilizoval obchod z nerostnými surovinami, např. měděnou rudou, kobaltem, bauxitem, fosfáty a dalšími. Tento krok byl vyvolán nerovností, kterou způsobilo pětileté fungování systému STABEX v rámci obchodního bloku ACP – EHS. Hospodářská situace ekonomik vyvázejících převážně zemědělskou produkci byla pod STABEXem stabilizována. Avšak země, jejichž podstatnou část produktu tvořily nerostné suroviny, byly touto situací znevýhodněny, neboť za jinak stejných podmínek musely čelit výpadkům ve státních příjmech způsobených cenovými výkyvy.

Vedle zabezpečení stabilních příjmů z těžby surovin díky SYSMINu se druhá dohoda z Lomé také zabývala podporou nových těžařských projektů, od geologického průzkumu až po otevírání nových ložisek. Státy ACP si uvědomovaly surovinové potřeby evropského průmyslu a snažily se své přírodní zdroje využít jako komparativní výhody a jako nástroje industrializace a rozvoje. Mimo jiné to také byla reakce na zastavení evropských investic po dekolonizaci jednotlivých zemí, které již rozvojové ekonomiky začaly palčivě pociťovat. Kromě závazku technické pomoci byl součástí dohody také zvláštní závazek Evropské investiční banky (EIB), že se bude podílet na financování těžařských a energetických projektů oboustranného zájmu. Angažmá EIB mělo také vrátit důvěru soukromých investorů a trhů v adaptabilitu ekonomik ACP. (The Courier 1979: 29 – 31)

Z analytického pohledu je druhá smlouva z Lomé podobná jako její předchůdce. Fungování preferenčního obchodního bloku na bázi asymetrických vztahů ve prospěch států ACP je nepřetržitě, formálně je prodlouženo další smlouvou s platností 5 let. Podmínka (a) je

splněna bez výhrad, stejně jako podmínka (b): rozšíření systému STABEX o další komodity a zavedení systému SYSMIN je zřetelným krokem k zajištění co nejširšího spektra přírodních zdrojů pro potřeby hospodářství EHS. V mnoha případech se navíc jedná o téměř úplnou absorpci exportních prodejů evropským trhem. Vzhledem k tomu, že se v druhé smlouvě z Lomé ani v její aplikaci nevyskytovaly žádné politické požadavky dle podmínky (c), zůstává tato nesplněna. Počet signatářů dohody na straně ACP se oproti předcházející smlouvě rozrostl na 58 států a lze tedy již jednoznačně kladně vyhodnotit dynamickou proměnnou - podmínku (d), neboť zde trend jasně napovídá, že došlo ke spuštění dominového efektu. Země vně otevřeného preferenčního obchodního bloku pocítují nevýhody plynoucí z nečlenství, a proto se kontinuálně připojuje čím dále širší okruh států. V rozvojové spolupráci EHS - ACP dle druhé dohody z Lomé však není možné potvrdit přítomnost rozměru nového regionalismu, protože nenaplnuje podstatu souboru všech nutných podmínek.

3.2.3.3 Lomé III.

Před koncem pětiletého období druhé smlouvy z Lomé byla roku 1985 podepsána její třetí verze pro léta 1986 – 1990. Deklarovaným cílem bylo nadále pokračovat ve fungující rozvojové spolupráci a prohlubovat ji tak, aby se ekonomický, sociální a kulturní rozvoj v zemích ACP stal procesem soběstačným a sebeudržujícím. Smluvní strany se také dohodly na zvláštním přístupu k nejméně rozvinutým, vnitrozemským nebo ostrovním zemím. Zejména se to týkalo rozdělování finančních prostředků, při kterém musí být zohledněna nutnost znevýhodněných zemí překonat strukturální nebo geografické překážky.²⁴ Nově bylo mezi cíle zahrnuto, že spolupráce má přispívat k omezení procesů vedoucích k suchu a desertifikaci, ochraně životního prostředí a znovunastolení přírodní rovnováhy.²⁵ Spolupráce v zemědělské oblasti pak měla vést především k zabezpečení pravidelných dodávek potravin a potravinové soběstačnosti. Na poli těžebního a energetického průmyslu měla spolupráce pokračovat v uspokojování oboustranných zájmů a výstavbě potřebné infrastruktury. Zmíněna byla také nutnost vypracování strategických energetických politik, které odpovídají možnostem a zdrojům té které země a zajistí tak energetickou samostatnost, resp. vysokou míru diverzifikace energetických zdrojů. Jmenovitě se jednalo o nutnost snížení závislosti na importu ropy a ropných produktů a rozvoji obnovitelných zdrojů energie, neboť minulé období se díky ropným šokům vyznačovalo zpomalením těch rozvojových ekonomik, které nedisponovaly vlastními ropnými poli. Součástí státních energetických koncepcí také mělo

²⁴ více viz *Third ACP – EEC Convention signed at Lome on 8 December 1984*, čl. 1 – 8.

²⁵ více viz *Third ACP – EEC Convention signed at Lome on 8 December 1984*, čl. 11.

být soustředění se na pokročilé technologie využívání nerostných a energetických zdrojů, což mělo podpořit ekonomický i společenský rozvoj, zajistit vyšší kvalitu života. Souvisejícím cílem koncepcí bylo zvýšení míry ochrany životního prostředí a přírodních zdrojů biomasy, realizované především nižší spotřebou palivového dříví.²⁶

Třetí dohoda z Lomé dále zvyšovala míru liberalizace vzájemného obchodu odstraňováním jeho překážek. Po prvních dvou dohodách z Lomé již na produkci zemí ACP neexistovala téměř žádná celní omezení,²⁷ nicméně prohlubování preferenčního obchodního bloku se realizovalo v likvidaci mimotarifních překážek, především administrativního charakteru. Zrychlil se proces přihlášení nových zemědělských produktů do preferenčního režimu a především se zjednodušila agenda prokazování původu zboží. Prokázání původu zboží bylo klíčovým faktorem při preferenčním obchodování v zájmu zabránění zneužívání režimu pro reexport. Zjednodušení a vyjasnění pravidel výrazně usnadnilo vstup dalších exportérů na trh. (The Courier 1985: 23) Z hlediska naší analýzy se tedy opět potvrzuje platnost nutné podmínky (a), neboť součástí rozvojové spolupráce nadále zůstává budování preferenčního tržního bloku, jehož vnitřní soudržnost se dále prohlubuje.

Během posledních dvou let trvání druhé dohody z Lomé procházel systém STABEX krizí, která vedla ke snížení transferů stabilizujících exportní příjmy z agrární produkce. Proto se v třetí smlouvě z Lomé signatáři dohodli na jeho dílčích úpravách. Došlo tak k dalšímu rozšíření skupiny zemědělských komodit krytých stabilizačním systémem a snížila se míra fluktuace tržních cen, při které lze uplatňovat nároky na dorovnávací příplatky k prodejním cenám na evropském trhu. Dle třetí smlouvy z Lomé tak nárok na aktivaci systému STABEX vznikal již při 6% míře fluktuace tržních cen. Vzhledem k ujednání o zvláštním zacházení s nejméně rozvinutými zeměmi, ostrovy a vnitrozemskými státy se u těchto taktéž snížila míra fluktuace tržních cen pro aktivaci STABEXu, a to na 1,5%. Byla též upravena metoda vyplácení stabilizačních příplatků v ECU v návaznosti na vývoj síly domácí měny žadatelského státu, aby se zamezilo ztrátám způsobeným kurzovými rozdíly.²⁸

K určitým posunům došlo i v otázce spolupráce v těžebním průmyslu. Dosud byly rozvojové projekty namířeny především na udržování stávajících těžebních kapacit, třetí smlouva z Lomé však staví do středu zájmu obnovení životaschopnosti a sebeudržitelnosti těžebního průmyslu. Vedlejšími účinkem systému bylo mimo jiné i jisté pokřivení trhu, takže SYSMIN mohl podkopávat efektivitu a konkurenceschopnost stávajících závodů. Tento efekt

²⁶ více viz *Third ACP – EEC Convention signed at Lome on 8 December 1984*, čl. 13.

²⁷ vyjma zvláště citlivého zboží jako např. cukr nebo rum, které ošetřovaly dodatečné protokoly smlouvy.

²⁸ více viz *Third ACP – EEC Convention signed at Lome on 8 December 1984*, čl. 160 - 161.

měl být novou smlouvou odstraněn tak, že v případech, kde byla další životaschopnost stávajícího těžářského odvětví nedosažitelná, směřovaly se finanční prostředky systému SYSMIN do podpory diverzifikace průmyslu. Počet komodit zahrnutých do SYSMINu zůstal nezměněn, stejně jako základní princip, že finanční prostředky jsou poskytovány do jasně definovaných projektů v zemích, které jsou životně závislé na exportu nerostných surovin. (The Courier 1985: 23)

Snaha zefektivnit fungování stabilizačních transferů v rámci rozvojové spolupráce byla jistě vedena tlakem na účelné vynakládání finančních prostředků EHS. V tomto případě se ale efektivita rozvojových projektů přímo překrývá s efektivním zajišťováním přístupu ke zdrojům. Je přirozené, že pokud systémy v průběhu času přestaly odpovídat podmínkám na světovém trhu a staly se režimy pro dotování zastaralých nebo strukturálními krizemi postižených odvětví, bylo z hlediska zdrojové bezpečnosti EHS nutné fungování takových systémů upravit. Potvrzení nutné podmínky jako pravdivé (b) je tedy na místě, protože v případě třetí smlouvy z Lomé se jedná o aktivní přístup ze strany EHS dosáhnout efektivního systému zajišťujícího dodávky zdrojů odpovídající potřebné struktuře i množství.

V osmé dekádě 20. století se v rozvojovém světě stával palčivým problémem šířící se hlad.²⁹ Třetí smlouva z Lomé na tento fakt reagovala podporou potravinové soběstačnosti a potravinové bezpečnosti (ve smyslu výživové dostatečnosti). Související úrovní rozvojové pomoci pak bylo zahájení boje proti desertifikaci a znehodnocování biosystémů. Dosud bylo rozšiřování pouštních oblastí pokládáno za geografický fakt, nově však byla desertifikace označena jako hrozba, jíž je třeba čelit a dalšímu rozšiřování do budoucna zabránit. Byly vyčleněny finanční prostředky určené k zastavení postupujícího znehodnocování životního prostředí a Peter Barry, předseda rady ministrů EHS, se ve svém projevu v Lomé zavázal věnovat více pozornosti sociálním a environmentálním dopadům evropských rozvojových operací v zemědělském i průmyslovém sektoru. Zdůraznil, že zabránění znehodnocování životního prostředí a s ním spojeného šíření hladu musí být hlavními středně- až dlouhodobými cíli vzájemné spolupráce, jejichž realizace je spojena s tzv. „Duchem Lomé“ (Barry 1985: 7) Poprvé za dobu trvání loméské spolupráce jsou zde explicitně vyjádřeny charakteristické evropské hodnoty, jejichž šíření je předkládáno jako žádoucí. Je pravdou, že ochrana životního prostředí není cílem samoučelným, neboť požadavek na jeho plnění vyplývá z objektivní problematiky hladu. Důležitost, jaká byla problematice v deklaratorní rovině přikládána, nás nenechá na pochybách, že se jednalo o začátek prosazování politicko -

²⁹ Problém hladu se týkal hlavně států subsaharské Afriky.

společenských požadavků v rámci rozvojové spolupráce, to i přesto, že další spolupráce nebyla plněním těchto požadavků smluvně podmíněna. Barryho zmínka o „Duchu Lomé“ je názorným příkladem, jak představitelé EHS chápali širší souvislosti podstaty celé rozvojové spolupráce. Podmínka (c) je tak potvrzena jako pravdivá.

Pozitivně vyhodnocená je i poslední nutná podmínka (d) - procesu soustavného rozšiřování členské základny, tedy tzv. dominového efektu. Třetí smlouvu z Lomé podepsalo 65 účastníků za stranu skupiny ACP, což znamená rozšíření otevřené zóny preferenčního obchodování o dalších sedm členů.

Třetí smlouva z Lomé je tak prvním momentem v historii vztahů EHS se státy ACP, u kterého je možné potvrdit přítomnost roviny nového regionalismu v rozvojové spolupráci. Dochází k potvrzení všech čtyř analytických podmínek, míra vzájemné provázanosti dosáhla takové míry, že EHS jako region začíná praktikovat multidimenzionálně charakterizovanou strategii prosazování vlastních zájmů i v geograficky odloučených oblastech. Rozvojová kooperace dle třetí smlouvy z Lomé se tak stává nástrojem evropského regionalismu.

3.2.3.4 Lomé IV.

Čtvrtá smlouva z Lomé byla podepsána koncem roku 1989 nově na období deseti let 1990 – 2000, přestože finanční protokol byl dle předchozí praxe rozdělen do dvou pětiletých období, které pokrýval sedmý, resp. osmý EDF. Již při podpisu čtvrté smlouvy byla naplánovaná revize smlouvy před spuštěním osmého EDF. Změna oproti předchozím smlouvám z Lomé se také udála v řazení jednotlivých kapitol a článků, což napovídalo o trendu měnících se priorit EHS v rozvojové spolupráci. Nadále se rozrůstala šíře oblastí spolupráce, výmluvný je již zvětšující se objem smlouvy: první smlouva z Lomé obsahovala sedm hlav o cca 24 stranách, čtvrtá smlouva má hlav 12 o cca 100 stranách. Stala se tak smlouvou dosud nejkomplexněji ošetřující spolupráci mezi industrializovanými státy globálního severu a rozvojovými zeměmi jihu.

Podpis smlouvy se odehrával v ovzduší prudkých politických a ekonomických změn na mezinárodním poli, rozpadu sovětské moci ve východní Evropě a brzkého spuštění jednotného trhu v Evropě západní. Jednání o čtvrté smlouvě z Lomé tak bylo silně ovlivněno snahou obou smluvních stran operativně reagovat na měnící se polickou situaci. Ze strany EHS byly zdůrazňovány výhody jednotného evropského trhu pro vzájemný obchod se státy ACP: zejména zvýšení konkurenceschopnosti jejich exportu do Evropy na jedné straně a zesílení ekonomické pozice EHS na straně druhé, které mělo zajistit větší stabilitu

mezinárodního monetárního systému a výhody plynoucí ze spolupráce se silnějším partnerem v rozvojové pomoci. Ze strany států ACP zaznívaly ústy togoského presidenta Gnassingbé Eyademy obavy, že uvolnění politického a ekonomického sevření východní Evropy bude znamenat odklon EHS od intenzivní spolupráce se vzdálenějšími oblastmi a přesměrování ohniska zájmu ke geograficky bližším partnerům. Otevření trhu EHS státům východní Evropy pak považoval za vážnou hrozbu fundamentálním principům budovaným mezi EHS a státy ACP. Dále vyjádřil obavy z důsledků spuštění jednotného trhu, neboť vytvoření jednotného hospodářského a monetárního celku se z vnějšku jevílo jako příležitost k podpoře předsudečného protekcionismu vůči národům jižní hemisféry, zvláště když se na východě otevírá nový a atraktivní trh. Těmto rizikům navíc rozvojové země musí čelit v podmínkách stále se zvyšujícího zadlužení, masivních transferů přírodních zdrojů do zemí bohatého severu a zhoršujících se směnných relací, zvláště u dovozu pokročilých technologií. Čtvrtá smlouva z Lomé a transparentní dodržování jejích principů tak měly přispět k řešení zmíněných problémů a spravedlivější distribuci globálního bohatství. (Oyowe 1990: 3) Dlužno říci, že obavy států ACP z důsledků politicko – ekonomického vývoje v Evropě se v dlouhodobém horizontu naplnily.

Cíle čtvrté smlouvy z Lomé byly stanoveny v duchu pokračování a dalšího prohloubení spolupráce založené na předchozích třech dohodách směřující ekonomickému, sociálnímu a kulturnímu rozvoji zemí ACP. V artikulaci cílů se prosadila orientace na rozvoj člověka, nikoliv odvětví nebo obecných ukazatelů, zvýšil se důraz na autonomní a sebeudržitelný rozvoj a decentralizaci jednotlivých operací souvisejících s rozvojovou spoluprací. Zvláštní akcent byl věnovaný významu lidských práv. Operace rozvojové spolupráce musely být prováděny tak, aby byly jejich příjemci považovány za žádoucí. Smlouva jasně stanovila, že každá realizace rozvojových operací musí být úzce provázána s podporou základních lidských práv. Pouze skutečným respektováním jednotlivců i občanských iniciativ může být v praxi dosaženo reálné participace místní populace na procesu rozvoje. Rozvojová spolupráce na platformě EHS – ACP je tak možná jen tehdy, pokud každá lidská bytost ve své nebo hostitelské zemi je chráněna právním řádem a má možnost požívat lidských práv v jejich nedělitelné a vzájemně provázané podobě. Jednalo se o explicitně vytyčený souhrn zahrnující nediskriminující zacházení, základní lidská práva a svobody, občanská a politická práva, ekonomická, sociální a kulturní práva jednotlivce.³⁰

³⁰ více viz *Fourth ACP – EEC Convention signed in Lomé on 15th December 1989*, čl. 5 – 22.

V nejrůznějších sekcích je pak zdůrazňována nutnost posílení role žen ve společnosti a jejich zrovnoprávnění s muži.

Dalším tématem, které je ve smlouvě podrobně rozebráno, je ochrana životního prostředí a udržitelnost agrární produkce. Je to poprvé v historii rozvojové kooperace, kdy na prvním místě mezi oblastmi spolupráce není vzájemný obchod, ale environmentální téma. Státy ACP se zavázaly, že se za podpory EHS budou intenzivně věnovat ochraně životního prostředí a přírodních zdrojů, jmenovitě zastavení znehodnocování půdy a odlesňování rozsáhlých lesních ploch, znovunastolení ekologické rovnováhy tam, kde byla narušena, zodpovědnému využívání přírodních zdrojů s ohledem na jejich udržitelnost. Mezi EHS a představiteli států ACP panovala vzájemná shoda, že některým rozvojovým zemím hrozí vážná ekologická krize. K pojmenování problému a vůli k jeho řešení přispěl také fakt, že při určité míře devastace životního prostředí se veškeré rozvojové projekty mívají účinkem, země se ocitá ve všeobecné krizi a není schopna vyprodukovat ani dostatek potravin pro vlastní obyvatele.³¹

Nové operace rozvojové spolupráce podléhaly podmínce realizace v kontextu celostní, dlouhodobé politiky. V tomto rámci byly stanoveny oboustranně respektované priority:

- preventivní přístup k veškerým plánovaným programům a operacím, který vyloučí jejich případné zhoubné dopady na životní prostředí,
- systematický přístup, který zaručí ekologickou životaschopnost a udržitelnost všech stádií rozvojových operací, od identifikace po implementaci,
- mezisektorový přístup, který dokáže zhodnotit jak přímé, tak nepřímé důsledky již realizovaných projektů.

Vzhledem k tomu, že otázka ochrany životního prostředí a přírodních zdrojů je víceúrovňovou problematikou, byla deklarována nutnost aplikovat komplexní přístup obsahující i kulturní a sociální dimenzi. K zajištění požadovaného zvládnutí problematiky bylo proto nutné do rozvojových programů a operací zahrnout jako nedílnou součást i výuková, školící, informační a výzkumná schémata.

Jako bezprostřední přínos aplikované environmentální politiky na půdě států ACP lze označit závazek EHS, že zamezí jakémukoliv exportu toxického a radioaktivního odpadu do států ACP. Skupina ACP se v souladu s předchozím zavázala k zákazu importu nebezpečného odpadu z EHS. Vzhledem k rizikům, které s sebou pohyb toxického a radioaktivního odpadu přináší a k obrovským ziskům, které z nelegálního ukládání nebezpečného odpadu plynou,

³¹ více viz *Fourth ACP – EEC Convention signed in Lomé on 15th December 1989*, čl. 33 - 34.

byla učiněna shoda na nutnosti mezinárodní kontroly obchodu s odpadem a zavedení vnitřní legislativy každého státu pro nakládání s nebezpečnými materiály.³²

Spolupráce v environmentální oblasti byla přímo spjata se spoluprací v zemědělském sektoru. Hlavním cílem EHS bylo prosadit v zemích ACP takový způsob hospodaření, který by ani v letech špatných sklizní neohrozil zabezpečení dodávek potravin a zajistil potravinovou soběstačnost každého rozvojového státu. Takový přístup měl zahrnovat racionální využívání přírodních zdrojů, zvýšení životní i příjmové úrovně zemědělců, podporu malých farem v zapojování se do rozvojových projektů, zefektivňování produkce a podporu participace žen – farmářek na realizaci rozvojových operací a zajištění rovného přístupu žen k výrobním faktorům jako jsou pozemky, úvěry, školení a služby. Dále se agrární politika měla týkat zvyšování produktivity agrárního sektoru mj. transferem pokročilých technologií, redukci nadměrné ženské práce, diverzifikaci zemědělských aktivit a podporu služeb tvořících zázemí zemědělské produkce, boj proti desertifikaci, odlesňování a suchu za účelem ochrany a zachování životadárných ekosystémů. Udržitelný způsob hospodaření se týkal i nutnosti zlepšení podmínek chovu domácích zvířat, vytvoření komplexního zázemí služeb, které bude zemědělské produkci k dispozici a další. Rozvojové operace tak byly zaměřeny na intenzifikaci zemědělské produkce, protože rostoucí poptávka po potravinách způsobená populační explozí byla v rozvojových zemích takřka výhradně řešena extenzivním růstem agrárního sektoru. Intenzifikace byla přímou odpovědí na negativní externality extenzivního hospodaření, jako odlesňování, salinizace půdy a rozšiřování pouští. Extenzivní růst zemědělské produkce byl neudržitelný i ve střednědobém horizontu, neboť zátěž životního prostředí se neustále zvyšovala exponenciální řadou.

Zvláštní pozornost je pak věnována kontrole desertifikace a sucha. To je považováno za nejvýznamnější environmentální problém, kterému rozvojové země čelí, neboť má přímou souvislost s nemožností dosáhnout potravinové soběstačnosti. Rozvojové operace se musí soustředit primárně na zabránění tomuto druhu přírodní pohromy, a proto obsahují schémata know-how o vodním hospodářství, agrolesnictví a znovuzalesňování.³³ Opět je zmíněna nutnost zachování a ochrany biodiverzity, přísná ochrana stávajících ekosystémů a důležitost místně specifického hledání konkrétního způsobu hospodaření, které je možné efektivně provozovat aniž by docházelo k likvidaci přírodních zdrojů zajišťujících udržitelnost produkce.

³² více viz *Fourth ACP – EEC Convention signed in Lomé on 15th December 1989*, čl. 35 - 39.

³³ viz *Fourth ACP – EEC Convention signed in Lomé on 15th December 1989*, čl. 42 - 56.

Environmentální dimenze i orientace na individuální rozvoj je pak obsažena ve všech zbývajících hlavách druhé části smlouvy, zasahuje tak do problematiky rybolovu, průmyslového rozvoje, rozvoje zpracovatelského průmyslu, přirozeně také do otázek těžářského průmyslu a energetiky, do rozvoje služeb, turismu a dopravy, kulturní a sociální spolupráce i místně regionální spolupráce. Stala se tak klíčovým a vše prostupujícím faktorem rozvojového myšlení, bez respektování environmentálního a lidskoprávního ohledu tak již nebyla implementace dalších rozvojových operací možná. Pokud jsme tedy u třetí smlouvy z Lomé mohli mít jisté pochybnosti, zda environmentální požadavky nebyly spíše projevem zajišťování optimálních podmínek pro stabilní a nerušený přísun zdrojů, u čtvrté smlouvy z Lomé již nemůžeme být na pochybách, že se jedná o cílené šíření politicko – sociálních hodnot v podobě požadavků podmiňujících další rozvojovou spolupráci. V tomto faktu spatřuji skutečně komplexní hodnotový přístup prosazující specifické chápání reality a protínající všechny úrovně rozvojové spolupráce. Politicko - společenské požadavky se nadto neomezují pouze na environmentální úroveň, ale snahou o decentralizaci rozvojových projektů a přímou participaci konečných příjemců tak podporují fungování občanské společnosti a jejích principů. Důrazem na respekt k lidským právům, k genderové rovnosti a možnosti domoci se svých práv tak kromě samotné podpory lidských práv dochází k implicitnímu tlaku na fungování právního státu jako jedné ze zásad dobrého vládnutí. Nutná podmínka (c) je tedy potvrzena jako pravdivá v celém svém rozsahu, protože zkoumaná realita zahrnuje všechny roviny politických požadavků, které stanoví indikátor podmínky (c). Nadto nacházíme ve čtvrté smlouvě z Lomé nový fenomén, kterým je podmíněnost rozvojové spolupráce akceptováním politických požadavků, což jako nejvyšší formu vzájemné provázanosti odpovídá indikátoru podmínky (c) vyčerpávajícím způsobem.

Nutno podotknout, že tento druh politicko - sociálních požadavků v tak širokém rozsahu, pokrývající takřka všechny oblasti spolupráce, byl v rozvojových přístupech naprostou novinkou. Přestože se bezpochyby jednalo o reakci na systémové nedostatky, které bránily úspěšné realizaci rozvojových projektů, váha, kterou problematika získala v analyzovaném dokumentu, byla bezprecedentní.

Naopak třetí část smlouvy, týkající se obchodu odpovídala tradičnímu pojetí budování preferenčního tržního bloku, jehož historie začíná ještě před loméskými smlouvami. Došlo k opětovnému potvrzení volného přístupu produktů ze zemí ACP na evropský trh, aniž by na ně bylo uvaleno clo nebo dovozní kvóty. Tato produkce pak měla stejnou výchozí pozici na trhu jako produkce jakéhokoliv členského státu EHS. Vzhledem k tomu, že tento preferenční trh s EHS již několik let plně fungoval, možnosti rozšíření či prohloubení byly omezené.

Hlavním pokrokem na této úrovni byl závazek, že obě strany se zasadí o to, aby v rámci bloku byl v budoucnu plně liberalizován trh se službami. Panovala shoda na tom, že vzájemný volný trh se službami je v dlouhodobém časovém horizontu oboustranně žádoucí. Dále došlo k uvolnění restrikcí na 40 zemědělských produktů, jejichž statut zvláště citlivého produktu byl reziduem třetí smlouvy z Lomé. Zjednodušena byla také pravidla pro prokazování původu zboží, což pro exportéry ze zemí ACP znamenalo zrušení signifikantní byrokratické překážky obchodu. Přísnost pravidel pro deklaraci původu měla také klesající tendenci. (The Courier 1990: 15)

To znamená, že podmínka (a) je pro čtvrtou smlouvu z Lomé opět bez výhrad splněna, neboť funkční preferenční tržní blok je nadále podporován. Potvrzena je i vůle obou stran tento stav udržovat a v rámci možností prohlubovat. Na jednání z Lomé byl navíc deklarován předpoklad, že po spuštění jednotného trhu EHS bude mít exportované zboží ze zemí ACP na trhu automaticky stejnou pozici, jako zboží z kterékoliv země EHS. Tento předpoklad můžeme číst jako jasný signál, že preferenční tržní blok je pro obě strany i do budoucna žádoucí a státy ACP jsou jeho pevnou součástí.

Fungování systémů STABEX i SYSMIN bylo novou smlouvou inovováno. Principy fungování zůstaly stejné, došlo však k pročištění administrativního prostředí a dílčím změnám zlepšujícím postavení zemí ACP. U STABEXu se jednalo o snížení míry závislosti ekonomik na vývozu komodity pro aktivaci stabilizačních subvencí a úplné zrušení míry fluktuace tržních cen. Kvůli nebezpečí devalvace lokálních měn přešlo financování STABEXu na účty vedené v ECU. Zjednodušila se také procedura spouštění STABEXu, neboť jednotliví žadatelé o dorovnání exportních příjmů již nemuseli podávat žádost v každém jednotlivém případě potřeby, ale STABEX se spouštěl automaticky, když tomu podmínky na trhu odpovídaly. Tato reforma zvýšila efektivitu i rychlost poskytovaných prostředků v rámci STABEXu. (The Courier 1990: 16) Také systém SYSMIN dostal ve srovnání s třetí smlouvou z Lomé určitých změn. Jednalo se hlavně o vyšší míru transparentnosti podmínek v zájmu zajištění životaschopnosti těžebního průmyslu v zemích ACP. Do rámce SYSMINu byly zahrnuty dvě nové nerostné suroviny (uran a zlato), které byly obchodovány ve stejném režimu jako ostatní komodity. Zavedeny byly také mechanismy pro financování diversifikace a restrukturalizace těžebního průmyslu.³⁴

Docházelo tak k postupnému rozšiřování obou systémů o nové komodity, stejně jako k zajišťování vyšší efektivity a rychlosti transferů. Lze z toho usuzovat, že podmínky

³⁴ více viz *Fourth ACP – EEC Convention signed in Lomé on 15th December 1989*, čl. 214 - 216.

nastavené smlouvami z Lomé II. a III. byly pro obě strany v podstatných bodech vyhovující a po ověření funkčnosti systémů byl širší záběr žádoucí. Podmínku (b) tak můžeme vyhodnotit jako pravdivou, neboť stávající systém zajištění přístupu ke zdrojům je upravován jen z hlediska dosažení vyšší efektivity jeho fungování nebo za účelem zajištění přístupu k dalším druhům surovinových zdrojů.

Podstata podmínky (d) byla též naplněna, protože čtvrtou smlouvu z Lomé podepsalo na straně států ACP 68 států, což bylo o 3 státy více, než v případě třetí smlouvy z Lomé. Zde spatřujeme kontinuální trend v rozšiřování počtu zemí, které se do rozvojové spolupráce zapojují, neboť členství ostatních rozvojových států znevýhodňuje dosavadní ne-členy. Výsledkem této situace je dominový efekt, kdy v každém dalším vyjednávacím kole přistupuje větší počet signatářských zemí.

Rozvojová spolupráce založená na čtvrté smlouvě z Lomé je tak mimo jiné projevem evropského regionalismu, podobně jako v případě smlouvy předchozí. Jsou zde ale významné rozdíly v intenzitě splněných nutných podmínek. Čtvrtá smlouva z Lomé prosazuje s nebyvalou razancí politicko – společenské podmínky jako nedílnou součást rozvojových operací, čímž potvrzuje mnohoúrovňové pojetí nového regionalismu. Při pohledu na celkový dosavadní vývoj rozvojové kooperace se skupinou zemí ACP je patrný trend přesunu evropských priorit od ryze obchodních vztahů k prosazování sdílených evropských hodnot. Nicméně i když se v symbolické rovině těší politicko – společenská dimenze větší vážnosti (např. konkrétní problematika je řazena na přední místo smlouvy), pragmatická obchodní a zdrojově bezpečnostní dimenze rozhodně neoslabuje. Naopak, s každým dalším smluvním krokem dochází k posílení vazeb, které jsou základem preferenčního obchodování a zajištění zdrojů. Čtvrtá smlouva z Lomé tak nastavuje režim širokospektrální rozvojové kooperace odpovídající praktikovanému regionalismu.

3.2.3.5. Lomé IV. – revize smlouvy

Před vypršením platnosti osmého EDF byla v roce 1995 svolána na Mauricius plánovaná konference s cílem dojednání dalšího pětiletého finančního rámce rozvojové spolupráce dle čtvrté smlouvy z Lomé. Vzhledem ke změněné mezinárodně – politické situaci ve světě byla tato konference využita i k přejednání některých bodů původní smlouvy a podpisu její revidované verze. Globální politické zvraty, především rozpad SSSR a související demokratizace střední a východní Evropy, byly příčinou narušené geostrategické rovnováhy. Bylo zřejmé, že revize smlouvy musí reflektovat změněný politický i ekonomický kontext

rozvojových operací. Podmínky, které byly dohodnuty v průběhu spolupráce již přestaly odpovídat reálnému vývoji světové ekonomiky, která po skončení studené války nastoupila cestu multilaterální liberalizace a globalizace. Svou roli také hrála situace uvnitř samotných států ACP, jako např. stále nepřekonané problémy plynoucí z hospodářské krize osmdesátých let, které v mnoha zemích překazily úspěšné dokončení rozvojových operací a přispěly k obtížím spojeným s nízkou konkurenceschopností rozvojových ekonomik. Nepřímým důsledkem demokratizace jak v Evropě, tak ve státech ACP bylo oslabení role státu ve výrobním i obchodním sektoru jednotlivých ekonomik, takže bylo nutné přizpůsobit rozvojovou spolupráci privatizovanému hospodářství. (Vernier 1996: 8) V neposlední řadě se zásadní institucionální změny nevyhly ani ES, neboť v roce 1992 byla podepsána Maastrichtská smlouva zakládající Evropskou unii, v jejímž rámci byly redefinovány specifické cíle rozvojové spolupráce. V roce 1995 se potom Evropská unie rozrostla o 3 nové členské státy. Všechna tato fakta vedla k tomu, že v rámci čtvrté smlouvy z Lomé nebyl pouze stanoven nový finanční rámec pro další pětileté období, ale že s jeho předložením došlo i k revizi smlouvy samotné.

Nejednalo se o radikální obrat v rozvojové spolupráci, základní principy smlouvy zůstaly zachovány, došlo však k revizi určitých článků reagujících na aktuální potíže. V technické rovině byly shledány problémy v tehdejší implementaci předchozí verze smlouvy, zejména v rigidních strukturách systému plánování rozvojové pomoci. Státy ACP se v souvislosti s celosvětovou liberalizací obchodu navíc obávaly eroze systému preferenčního obchodování na principech smluv z Lomé, ze kterého profitovaly.

Nejčastěji zmiňovanou změnou je revize článku 5 smlouvy, který stanovuje orientaci rozvojových operací na jednotlivce jako příjemce. K respektování primární role základních lidských práv při aplikaci jakékoliv rozvojové aktivity a jako klíčového faktoru rozvoje byl přidán princip dobrého vládnutí jako specifického cíle společných operací. Dále je stanoveno, že alokování finančních zdrojů je možné pouze v souladu s respektováním principů lidských práv a s kroky směřujícími k demokratizaci, posílení právního státu a dobrého vládnutí.³⁵ Lidskoprávní principy jsou nově chápány jako podstatná součást dohody, z čehož plyne, že při porušení takového ujednání jsou spuštěny mechanismy k nápravě situace. Je stanoveno, že pokud jedna ze smluvních stran³⁶ považuje jednání druhé strany za porušení podstatné součásti dohody definované v článku 5, pozve ji na společnou konzultaci za účelem vyjasnění

³⁵ více viz *Agreement Amending the Fourth ACP-EC Convention of Lomé Signed in Mauritius on 4 November 1995*, čl. 5.

³⁶ smluvní strany v hromadném smyslu, tedy skupina ACP nebo EU jako celek, nikoliv jednotlivé státy.

detailů celé situace. V případě, že konzultace nevede k jednoznačnému vyřešení problému a napravení pochybení, je - v případě nutnosti a po vyčerpání všech ostatních prostředků – možné přistoupit k částečnému nebo úplnému pozastavení aplikace smlouvy.³⁷ Nejen kvůli tomuto mechanismu pak byl přijat oboustranný závazek vést pravidelný politický dialog, který je v zájmu co nejvyšší efektivity možno realizovat i mimo formální institucionální rámec.³⁸

Revidovaná smlouva tak bezprecedentním způsobem prohlubuje dimenzi společensko – politických požadavků. Mechanismus, jehož možným výsledkem je částečné nebo úplné zastavení rozvojových operací, je konkrétně definovaným nástrojem prosazovaných politických zájmů. Přestože smlouva je formulována oboustranně a teoreticky existovala možnost, že by strana států ACP mohla vyžadovat dodržování lidskoprávních principů v EU pod pohrůzkou ukončení spolupráce, je nepochybné, že zamýšlené zacílení politických požadavků bylo v opačném směru. Evropská unie tak nově disponovala skutečnou pákou k prosazení svých společensko – politických zájmů. Kondicionalita rozvojové spolupráce byla v původní verzi čtvrté smlouvy z Lomé také obsažena, ale bez funkčních nástrojů existovala do značné míry jen v deklaratorní rovině. Revidovaná smlouva ji však posunula do polohy respektované normy, neboť se stala normou vynutitelnou. Formulace dohody navíc předpokládala pouze dvě strany případného sporu, který by se týkal porušení podstatné součásti dohody. Skupina států ACP by tak jako celek byla konfrontována s řešením problému jednotlivé země. Můžeme předpokládat, že tlak celé skupiny na jeden problematický stát by přispěl k rychlému řešení a zvýšil tak efektivitu mechanismu.

V environmentální rovině došlo v revizi smlouvy k vytvoření nového protokolu, který upravoval udržitelnost nakládání s lesními plochami a znovuzalesňování tropických lesů. Pozornost v něm byla věnována zachování biodiverzity a zastavení devastace rozsáhlých lesních ploch, přičemž poprvé byla zmíněna možnost evidence mezinárodního obchodu s tropickým dřevem. Protokol také obsahoval požadavek zavedení systémů certifikace těžby v tropických pralesích v souladu s mezinárodní harmonizací takových systémů.³⁹

Výše popsané změny se týkaly převážně rozšíření stávajících článků čtvrté smlouvy z Lomé, je tedy nutné si uvědomit, že zároveň byla potvrzena platnost veškerých závazků této dohody. Již původní text splňoval podstatu analytickou podmínku (c), tedy přítomnost

³⁷ více viz *Agreement Amending the Fourth ACP-EC Convention of Lomé Signed in Mauritius on 4 November 1995*, čl. 366a.

³⁸ více viz *Agreement Amending the Fourth ACP-EC Convention of Lomé Signed in Mauritius on 4 November 1995*, čl. 30.

³⁹ více viz *Agreement Amending the Fourth ACP-EC Convention of Lomé Signed in Mauritius on 4 November 1995*, protokol č. 10

politických požadavků jako součást rozvojové spolupráce. V revidované verzi však došlo k ještě dalšímu prohloubení podstaty takto stanovené podmínky, neboť společensko - politické požadavky se staly vynutitelnými a šíření evropských hodnot v rámci rozvojové spolupráce se staly její nezbytnou součástí. Je zde navíc patrná snaha o harmonizaci mezinárodních environmentálních norem v rozvojovém světě již při tvorbě těchto norem, což lze chápat jako volbu efektivnější cesty, než jakou je následná implementace norem již existujících. Oba popsané trendy je možné vyložit jako snahu o co nejefektivnější šíření a zakořenění evropských hodnot v rozvojových zemích skupiny ACP.

Otázka vzájemného obchodu byla poprvé za celou éru dohod z Lomé projednávána se zaměřením na možné opuštění preferenčního obchodování, tržní liberalizaci a plné zapojení rozvojových ekonomik do světové ekonomiky. Obě vyjednávací strany argumentovaly spíše z politických než ekonomických pozic, přičemž zvláštní pozornost byla věnována důsledkům právě uzavřeného Uruguayského vyjednávacího kola WTO. Neznamena to však, že by došlo k opuštění principů preferenčního obchodování. Naopak výsledná dohoda spíše prohlubovala preferenční obchodní vazby tím, že opustila členění obchodovaného zboží dle druhů a otevřela volný přístup na trh EU veškerým produktům pocházejícím ze zemí ACP. Kromě toho Evropská unie uvolnila další kvantitativní dovozní kvóty a přistoupila k rozsáhlejší celním úlevám, než stanovoval dohodnutý časový rámec. V podstatě tak na pozadí debaty o liberalizaci obchodu došlo k prohloubení preferenčního obchodního bloku se státy ACP, který se týkal téměř veškerého zboží obchodovatelného bez omezení. V nové dohodě se vyskytují i další znaky otevřeného preferenčního bloku, a to v případě úpravy pravidel o původu zboží. Nově bylo stanoveno, že na výrobě produktu zahrnutého do preferenčního obchodování může mít podíl rozvojová země geograficky sousedící se zemí skupiny ACP, která konkrétní produkt exportuje. (Vernier 1996: 10 - 11) Přes změněnou rétoriku při vyjednávání zde opět nalzáme další prohloubení vzájemných preferenčních obchodních vazeb, které již několik desítek let bez větších problémů fungovaly. Z analytického hlediska je tak podmínka (a) splněna opět bez výhrad, neboť přímou součástí rozvojové strategie je další prohlubování bloku preferenčního obchodu.

Co se týká systémů STABEX a SYSMIN, jejich fungování zůstalo bez zásadních změn. Nastavení systémů odpovídalo realitě na trhu s komoditami a exportérům z rozvojových zemí efektivně vyvažovalo jejich případné výpadky v příjmech způsobené cenovými fluktuacemi. Pro naši analýzu z toho vyplývá, že podmínka (b) – zajištění přístupu ke zdrojům v rámci rozvojové spolupráce – zůstává vyhodnocena jako pravdivá.

Přestože se jednalo pouze o revizi stávající smlouvy, okruh smluvních stran se dále rozrostl. Skupina zemí ACP při podpisu revidované dohody na Mauriciu zahrnovala 70 rozvojových zemí, tedy o 2 signatářské země více, než u smlouvy původní. Z analytického pohledu je tak splněna podmínka (d) - rozrůstající se skupina států podílejících se na rozvojové spolupráci je projevem dominového efektu.

Nadto v době podpisu dohody již probíhaly přístupové rozhovory s Jihoafrickou republikou, která se stala členem skupiny ACP v roce 1998. Neúčastní se však preferenčního obchodního bloku, ale založila s Evropskou unií separátní zónu volného obchodu, která je postavena na zásadách symetrické reciprocity. Jihoafrická republika se k bloku ACP připojila přes to, že měla naprosto odlišnou výchozí ekonomickou situaci a nepřipojila se tak k systému preferenčního obchodování. Důležitým faktorem bylo i dlouhodobé porušování lidských práv související s rasovou segregací, které se v Jihoafrické republice dělo až do pádu apartheidu v roce 1994. Z toho důvodu nebyla dlouhodobě rozvojová spolupráce s EHS / EU akceptovatelná. (Cihelková 2003: 301 – 304) Masivní rozšíření skupiny zemí ACP a dlouhodobá nemožnost podílet se na spolupráci dovedla svým způsobem JAR do mezinárodní izolace. Jihoafrická republika se poté připojuje ke skupině ACP navzdory tomu, že vzhledem ke své ekonomické síle do skupiny fakticky nepatří a nemůže profitovat z preferenčního obchodního bloku. Jedním z motivů připojení JAR ke skupině ACP bylo členství JAR v regionálním uskupení Jihoafrické rozvojové společnosti, přičemž všichni jeho další členové se podílejí na rozvojové spolupráci i v rámci skupiny ACP. Případ Jihoafrické republiky považují za další partikulární projev dominového efektu, neboť Jihoafrická republika v počátcích spolupráce EHS-ACP z ekonomických i politických důvodů nejevila zájem o zapojení do systému spolupráce.

Dlužno říci, že Evropská unie se v tomto období také rozrostla o nové členské státy, ale vzhledem k tomu, že analýza je zaměřena na projevy regionalismu EU jako celku v geograficky vzdálených oblastech, je tento fakt pro analýzu dominového efektu v případové studii irelevantní.

Analýza revidované verze čtvrté smlouvy z Lomé tedy potvrzuje pravdivost všech čtyř nutných podmínek a je tak možné prohlásit, že rozvojová spolupráce podložená dohodou z roku 1995 je také projevem nového regionalismu Evropské unie v zemích skupiny ACP. Projevy nového regionalismu však v průběhu trvání rozvojové spolupráce nejsou stejné. Ve čtvrté smlouvě z Lomé a její revizi můžeme sledovat zřetelný trend, který posouvá pozornost Evropské unie směrem od materiálních zájmů (obchod, zdroje) k zájmům hodnotovým, kterým přikládá stále větší váhu.

3.2.4. Dohody z Cotonou

Platnost revidované smlouvy z Lomé IV. skončila v roce 2000 a již při její revizi bylo zřejmé, že vzhledem k politicko – ekonomickému vývoji ve světě je nutná komplexní kvalitativní změna vzájemného vztahu EU – ACP. Po jednání v beninském Cotonou tak byla v červnu 2000 podepsána nová smlouva, jejíž platnost byla stanovena na 20 let s pětiletými finančními rámci a možností revize. Na straně států ACP bylo podepsáno 77 zemí, na straně Evropského společenství 15 členských států. Dohoda o partnerství / dohoda z Cotonou je smlouvou sice navazující na 25 let trvající spolupráci se státy ACP, její díkce je ovšem v mnoha ohledech změněná. Jako hlavní cíl si nová smlouva opět vytýčila podporu hospodářského, kulturního a sociálního rozvoje se záměrem přispět k míru, bezpečnosti a demokratickému prostředí. Konkrétním cílem je pak omezení, resp. vymýcení chudoby při respektování principů udržitelného rozvoje a postupná integrace států ACP do světové ekonomiky. Právě poslední jmenovaný cíl je signifikantním znakem měnícího se charakteru vzájemného partnerství na ose ACP – EU. Ve své podstatě totiž znamená, alespoň v deklaratorní rovině, odklon od preferenčního obchodování a zapojení států ACP do liberalizovaného světového trhu dle principů WTO. Nejednalo se však o změnu ani jednoznačnou, ani jedinou. Dohoda o partnerství je velmi propracovanou komplexní smlouvou, která má potenciál nastavit kvalitativně novou éru spolupráce na ose globální Sever – globální Jih.

3.2.4.1. Preferenční obchodování

Smlouvou z Cotonou byla nabourána dlouhodobá strategie obchodování EU se státy ACP. Nemalý podíl na změně kurzu měl tlak WTO, jejíž pravidla systém preferenčního obchodování porušoval. Nicméně růst vlivu WTO byl jedním z důsledků ekonomické globalizace a související liberalizace. Dohoda o partnerství stanovovala postupné opouštění praxe nerekiprocity a zavádění recipročních obchodních vztahů s tím, že konečným cílem je konkurenceschopné uplatnění rozvojových ekonomik ve světovém obchodu. Obě smluvní strany se zavázaly uzavřít nové obchodní dohody, které postupně odstraní vzájemné překážky jejich obchodu.⁴⁰ Vzhledem k dlouhodobě realizovanému jednostrannému uvolňování přístupu na evropský trh se tento závazek týkal hlavně rušení tarifních bariér států ACP. Cla chránila oslabená rozvíjející se hospodářství před masivním dovozem evropské produkce, která těžila z technologické vyspělosti a úspor z rozsahu, a tak měla v mnoha případech

⁴⁰ více viz *Dohoda o partnerství*, 2000, čl. 36.

konkurenční výhodu nad zpracovatelským průmyslem rozvojových států. Vzhledem k devastačním důsledkům, které mohl tento krok v rozvojových ekonomikách náhle způsobit, bylo dohodnuto tzv. přípravné období, během kterého se ekonomiky států ACP měly připravit na liberalizaci obchodu. Celé přípravné období budou platit nerekiproční podmínky tak, jak bylo zvykem, poté měly být postupně zaváděny reciproční vztahy. Nové obchodní dohody měly být uzavřeny do konce přípravného období, tedy do konce roku 2007. Zároveň se ale Evropská unie zavázala k úplnému uvolnění přístupu téměř veškerého zboží z nejméně rozvinutých zemí na evropský trh do roku 2005.⁴¹ Strategie přípravného období měla založit vazbu mezi rozvojovou pomocí a podporou modernizace hospodářství a zároveň vytvoření regulačního a obchodně – politického rámce, který podpoří rozvoj obchodu a příliv soukromých investic.

V roce 2001 bylo schváleno nařízení Rady EC 416/2001 zakládající zvláštní režim Vše kromě zbraní / Everything but Arms / EBA, který měl umožnit volný vývoz téměř veškerých produktů (mimo zbraní, zbraňových systémů a munice) z nejméně rozvinutých zemí (Least developed countries / LDCs) na evropský trh. Tento režim měl vstoupit v platnost do r. 2005, tedy ještě před koncem přípravného období. Jednalo se o jednostranné a nerekiproční zrušení veškerých evropských cel i kvantitativních omezení u produktů pocházejících z LDCs kromě úzké skupiny vybraných velmi citlivých komodit.⁴² Rozsah tohoto ujednání tak přesahoval dosavadní spolupráci se zeměmi ACP ve smyslu preferenčního obchodování. Do skupiny LDCs bylo zařazeno 49 států z celosvětového úhrnu rozvojových zemí.⁴³ Přestože tedy skupina LDCs byla z velké části tvořena státy, které zároveň patřily do bloku ACP, nejednalo se výhradně o ně. Klíčem k účasti na preferenčním obchodování v rámci režimu EBA bylo zahrnutí té které rozvojové země do kategorie nejméně rozvinutých, tedy dle metodiky OSN na základě tří kritérií: hrubého domácího příjmu na osobu, indexu lidského rozvoje a indexu ekonomické zranitelnosti vnějšími vlivy.⁴⁴ Z tohoto hlediska se jednalo o novou, paralelní větev rozvojové spolupráce, u které nebyla možnost spolupráce přímo spojena s účastí na dlouholeté kooperaci dle lomských dohod, resp. té z Cotonou, i když mnohé státy ACP do skupiny nejméně rozvinutých zemí fakticky spadaly. Zajímavým důkazem reálného fungování odlišných kritérií spolupráce v rámci iniciativy EBA je příklad Kapverdských ostrovů. Tato země byla jedním ze 49 států, které v roce 2001 přistupovaly k režimu preferenčního obchodování EBA. K začátku roku 2008 však OSN

⁴¹ více viz *Dohoda o partnerství*, 2000, čl. 37.

⁴² Za velmi citlivé komodity nakonec byly označeny čerstvé banány, rýže a cukr.

⁴³ viz European Council: *Council regulation No. EC416/2001*.

⁴⁴ UN: *Criteria for identification and graduation of LDCs*

vyškrtla Kapverdské ostrovy ze seznamu nejméně rozvinutých států světa v souvislosti s pozitivním hospodářsko – sociálním vývojem v zemi. V reakci na tento krok Evropská komise rozhodla, že k začátku roku 2011 bude ukončena preferenční obchodní spolupráce mezi Evropskou unií a Kapverdskými ostrovy.⁴⁵

Z pohledu naší analýzy je patrný odklon od budování preferenčního tržního bloku na ose EU - ACP, v rétorické rovině jde o radikální změnu v postoji EU. Nicméně co se reálného fungování týká, přes probíhající jednání se přinejmenším do první revize dohody r. 2005 podmínky preferenčního obchodování nezměnily, do roku 2007 fungovalo přípravné období za stávajících obchodních podmínek. K opuštění preferenčního modelu obchodování dochází postupně, díky tlaku zvenčí - ze strany WTO. Do první revize dohody z Cotonou tedy můžeme vyhodnotit nutnou podmínku (a) fungování bloku preferenčního obchodování jako platnou. Přes snahy zachovat stávající model preferenčního bloku alespoň v omezené formě je však nesporné znatelné oslabení tohoto procesu. Paralelně se začíná formovat jednotný obchodně - preferenční přístup EU ke skupině nejméně rozvinutých států, které však nejsou jednoznačnou podmnožinou skupiny ACP. Proces na bázi iniciativy EBA proto nelze zahrnout mezi projevy evropského regionalismu v zemích ACP.

3.2.4.2. Zajištění přístupu ke zdrojům

K významným změnám došlo i na poli nástrojů rozvojové spolupráce. Dlouhodobé fungování systémů STABEX a SYSMIN vedlo k jisté ztrátě jejich efektivity, neboť státy ACP se je naučily používat jako běžnou součást zahraničního obchodu. To vedlo k tomu, že vlády nebyly příliš tlačeny k reformním krokům, které by přispěly restrukturalizaci ekonomik a zvýšení konkurenceschopnosti. Systémy STABEX a SYSMIN tak do jisté míry subvencovaly neefektivní odvětví, kterým stávající situace vyhovovala. Nulová motivace restrukturalizovat de facto brzdila hospodářský rozvoj, který měl být stabilizačními systémy podporován. Systémy STABEX a SYSMIN proto byly v jejich původní podobě úplně zrušeny.

Finanční prostředky byly nově rozděleny do dvou základních obálek, jejichž určení není automatické, což mělo zajistit zvýšení efektivity rozvojových operací. Takzvané „programování za pochodu“ / rolling programing mělo zaručit operativní a účelnou alokaci finančních prostředků tak, aby odpovídala aktuálnímu dění. Zpětnou vazbu pak zajišťovalo pravidelné hodnocení probíhajících operací. Došlo k přeskupení finančních prostředků a

⁴⁵ viz European Commission: *Commission regulation No. EC 1547/2007*.

racionalizaci systému s cílem omezení jeho zneužívání, které bylo způsobené jeho přílišnou rigiditou. Alokace finanční podpory nově měla být flexibilně uplatňována dle aktuální potřeby a přínosnosti použitých politik. (Moreau 2000: 10) Dle nového modelu financování bylo dohodnuto i zavedení podpory v případech krátkodobých výkyvů příjmů z vývozu, ovšem mimo zrušené systémy STABEX a SYSMIN. Jednalo se o dodatečnou podporu, jejíž cílem bylo zamezit negativním důsledkům nestability příjmů z vývozu, včetně vlivů v zemědělském a těžebním odvětví. Primárním účelem dodatečného podpůrného mechanismu byla na rozdíl od zrušených systémů ochrana makroekonomických a strukturálních reforem a politik. Zakotvena byla i nadále klauzule o zohlednění geograficky znevýhodněných⁴⁶ a nejméně rozvinutých zemí, které se mohli těšit výhodnějšímu zacházení ze strany Evropské unie.⁴⁷

Při hodnocení situace dle stanovených podmínek i zde nalézáme odklon Evropské unie od fungujících systémů, které zajišťovaly přístup k zemědělským komoditám a surovinovým zdrojům. Změna pozice nebyla ve srovnání s rušením preferenčního obchodního bloku tak radikální, na místo systémů STABEX a SYSMIN nastoupil nový mechanismus dodatečné podpory vyrovnávající fluktuace tržních podmínek u komodit, na jejichž exportu byly rozvojové země závislé. Přesto je zřejmé, že se nejednalo pouze o zefektivnění v minulosti fungujících systémů zajištění dodávek surovin, ale o zcela novou metodiku přístupu k celému problému. Dodatečná podpora byla poskytována v nižším rozsahu, každá nároková situace se posuzovala ad hoc a přednost měly požadavky, za kterými byla patrná reformní politika restrukturalizace a efektivizace ekonomik. Přístup Evropské unie tak stále vedl k zajištění přístupu ke zdrojům, analytickou podmínku (b) vyhodnocuji v případě dohody z Cotonou jako pravdivou, nicméně zde nalézáme zřetelný trend oslabování zájmu zdrojového zajištění.

3.2.4.3. Dimenze politických požadavků

V dohodě o partnerství z Cotonou je zřetelný další posun v rovině politicko – sociálních požadavků ve srovnání se smlouvami předcházejícími. Již ve čtvrté smlouvě z Lomé byl zřejmý posun významu politických, lidskoprávních, sociálních a environmentálních témat, v dohodě o partnerství je však naprosto jasné, že tato témata jsou hlavním předpokladem jak rozvoje samotného, tak vzájemné spolupráce. Samozřejmě jsou ve smlouvě z Cotonou zmíněna předchozí ujednání o respektu k lidským právům, o zásadách bezpečnosti a prevence konfliktů, o orientaci rozvojových operací na jednotlivce jako jedinečného příjemce atd. Demokracie, vláda práva a dobré vládnutí jsou deklarovány jako

⁴⁶ Týkalo se opět vnitrozemských a ostrovních států.

⁴⁷ více viz *Dohoda o partnerství*, 2000, Část IV., Hlava II., kap. 3.

institucionální základ společensko – kulturního rozvoje a partnerství. Novinkou je ve smlouvě podrobně rozebraná řádná správa věcí veřejných, transparentní řízení lidských, přírodních, hospodářských a finančních zdrojů pro účely spravedlivého a udržitelného rozvoje. Explicitně je pak dohodnuto budování kapacit pro tvorbu a výkon opatření přecházejících a potírajících korupci.⁴⁸

Zvláštní článek je věnován politickému dialogu, který má být všestranným fórem projednávajícím veškeré problémy, které vyvstávají z plnění cílů dohody nebo okolnosti, které jsou s cíli v rozporu. Hlavním smyslem politického dialogu je prevence vzniku situací, v nichž by jedna ze stran považovala za nezbytné se uchýlit k doložce o neplnění.⁴⁹ Novým prvkem smlouvy, který má též postihovat politický dialog, je problematika migrace. Obě strany se shodly na tom, že úspěšná realizace rozvojových projektů a snižování chudoby přispívají k normalizaci migračních toků. Součástí článku je i dohoda na vzájemném předávání ilegálních migrantů a příslib respektování lidské důstojnosti a základních lidských práv v otázkách nakládání s imigranty.

Kromě obecné shody na lidských právech pak dohoda o partnerství obsahuje zvláštní ujednání o rovnosti práv mužů a žen, přičemž v rámci rozvojové spolupráce byla dohodnuta podpora angažovanosti žen ve vnitrostátní politice, v ženských organizacích, dále vytváření podmínek pro volný přístup žen k sociálním a zdravotním službám a výrobním prostředkům, zejména půdě a úvěrům. Součástí smlouvy je též samostatný článek zabývající se životním prostředím jako klíčovým faktorem udržitelného rozvoje. Kromě již tradičních témat, jakými jsou boj s desertifikací nebo ochrana tropických lesů, je nově do rozvojových operací zahrnuta podpora obnovitelných zdrojů energie a problematika malých ostrovních států, které jsou ohroženy vzestupem hladiny oceánů v důsledku globální změny klimatu.

Z hlediska naší analýzy je zřejmé, že podmínka (c) – zahrnutí požadavků politicko – společenské roviny do rozvojové spolupráce – je bezesporu potvrzena jako pravdivá. Již velmi rozsáhlé dědictví politické dimenze lomských smluv bylo v Cotonou rozšířeno o další nemalý příspěvek a politicko – sociálně – environmentální rovina zaujímá v dohodě o partnerství nezastupitelné místo vytvářejíc primární základnu, která je pro další rozvojovou spolupráci nezbytná.

Poslední analytická podmínka (d) – potvrzení dominového efektu – je vzhledem k neustále se rozšiřující členské základně vyhodnocena též pozitivně. Smlouvu z Cotonou

⁴⁸ více viz *Dohoda o partnerství*, 2000, Část I., Hlava II., čl. 9.

⁴⁹ více viz *Dohoda o partnerství*, 2000, Část I., Hlava II., čl. 8.

podepsalo 77 států ACP, což představovalo zvýšení počtu signatářů o sedm ve srovnání s poslední revizí čtvrté smlouvy z Lomé.

3.2.4.4. Rozměr regionalismu v dohodě z Cotonou

Dohoda z Cotonou byla v rozvojové spolupráci Evropské unie se státy ACP skutečným kvalitativním přelomem, neboť došlo k radikálním změnám v kooperačních principech, které byly budovány desítky let. Vzhledem ke zranitelnosti rozvojových zemí však nebylo možné systémový obrat realizovat ze dne na den, a proto je dohoda o partnerství z roku 2000 spíše předznamenáním změny v budoucím směřování vzájemného vztahu. Přes deklarovaný obrat ve fungování spolupráce jsou všechny čtyři nutné podmínky vyhodnoceny stále jako pravdivé. Rozvojová spolupráce Evropské unie se státy ACP postavená na smlouvě z Cotonou je tedy projevem evropského regionalismu, ačkoliv charakter a projevy tohoto regionalismu procházejí dynamickou proměnou.

3.2.5. První revize smlouvy z Cotonou

Platnost smlouvy z Cotonou byla dohodnuta do roku 2020, součástí dohody ale také bylo vytváření finančního plánu každých 5 let⁵⁰ a s tím související případné revize smlouvy. K první takové revizi došlo roku 2005. Ustanovení týkající se obchodních vztahů byla definována již v roce 2000, přičemž vzhledem k probíhajícímu přípravnému období v době první revize ještě nevstoupila v platnost. Články upravující obchodní a hospodářskou spolupráci tak nebyly revidovány. V průběhu následujících pěti let, přesněji roku 2008, skončilo přípravné období a tím byl zrušen preferenční obchodní blok na ose EU – ACP. Dle pravidel WTO se obecným principem stala reciprocita vzájemných vztahů na bázi všeobecného systému preferencí / GSP.⁵¹

Stěžejním bodem revize bylo rozšíření politické dimenze rozvojové spolupráce, s ohledem na souvislosti s aktuálním děním ve světě. Jedním z hlavních revidovaných témat byla otázka podpory míru. Smluvní strany nově zavázaly, že budou spolupracovat v preventivních akcích proti výstavbě žoldněřských vojsk a budou respektovat autoritu Mezinárodního soudního dvora. Dále se dohodly na nutnosti boje proti terorismu na mezinárodní úrovni a v tomto zájmu na sdílení zpravodajských informací týkajících se činnosti teroristických buněk nebo na ně napojeného mezinárodního organizovaného zločinu. Na posílení míru se také budou podílet společnou koordinovanou aktivitou namířenou proti

⁵⁰ přestože devátý EDF fungoval 8 let (2000 – 2007)

⁵¹ Generalised system of preferences.

šíření zbraní hromadného ničení a zároveň na domácí půdě vystaví efektivní systémy pro kontrolu tranzitu a exportu zbraní hromadného ničení nebo jejich komponent. Tato témata se také stanou součástí politického dialogu.⁵²

3.2.6. Dohody o ekonomickém partnerství / EPA⁵³

V souvislosti se změnou obchodní politikou EU dle smlouvy z Cotonou bylo v roce 2002 rozhodnuto o vytvoření bilaterálních dohod o ekonomickém partnerství, které by měly upravovat přechod z přípravného období a následné fungování vzájemných obchodních vztahů v souladu s požadavky WTO a nahradit tak dosavadní praxi preferenčního obchodního bloku, který byl vytvořen na základě smluv z Yaoundé / Lomé. Bilaterální dohody o ekonomickém partnerství měly zakládat zóny volného obchodu společně se subregionálními celky v rámci skupiny zemí ACP, které by zaštitily preferenční obchodování. Podpora regionální integrace v rozvojovém světě vyústila v ustanovení následujících sedmi regionálních uskupení, která se měla stát protistranou EU:

- Jihoafrické rozvojové společenství / SADC / South African Development Community
- Východní a jižní Afrika / ESA / East and Southern Africa
- Východoafrické společenství / EAC / East African Community
- Západní Afrika / WA / West Africa
- Střední Afrika / CA / Central Africa
- Fórum tichomořských ostrovů / PIF / Pacific Islands Forum
- Karibské fórum karibských států / CARIFORUM / Caribbean Forum of Caribbean States. (European Commission 2010)

Jednání byla zahájena v roce 2002 a zaměřila se na postupné odbourávání obchodních bariér při zohlednění úrovně rozvoje a sociálně ekonomického dopadu obchodních opatření na země ACP a jejich schopnost se vypořádat s připravovanou liberalizací. Bylo zřejmé, že symetrické uvolnění obchodních bariér může přivodit některým zranitelným rozvojovým ekonomikám značné potíže, neboť domácí producenti stále nebyli připraveni na bezcelní nástup evropské konkurence, nehledě na to, že cla tvořila ve státních rozpočtech významnou položku a jejich odbourání by způsobilo nezanedbatelný výpadek příjmů. Dohody měly být uzavřeny nejpozději do roku 2007, tedy do konce přípravného období. Vyjednávací iniciativa byla fakticky převelena na země skupiny ACP, protože bylo v jejich zájmu k dohodám o ekonomickém partnerství přistoupit. V případě, že by tak neučinily, automaticky by přišly o

⁵² viz *Partnership Agreement ACP - EC*, 2005, Part I., Title II., art. 11.

⁵³ Economic partnership agreement.

dohodnuté výhody dle smluv z Lomé a nadále by s nimi bylo nakládáno jako s kteroukoliv jinou zemí v režimu všeobecného systému preferencí / GSP (pokud nespádají do kategorie nejméně rozvinutých zemí v programu EBA). (Cihelková 2003: 334)

Evropská komise však přecenila touhu států ACP uzavřít bilaterální dohody o ekonomickém partnerství a jednání o nich byla vleklá a náročná. Státy ACP se obávaly postupného otevírání domácích trhů, které s sebou dohody EPA nesly. Tato situace vedla k tomu, že v průběhu let 2007 – 2009 bylo se šesti ze sedmi subregionů dosaženo pouze provizorní dohody o ekonomickém partnerství s tím, že jednání pokračují dodnes a jejich výsledky se v jednotlivých případech velmi různí. Pouze karibský region CARIFORUM roku 2008 podepsal s EU komplexní dohodu EPA, která upravuje pohyb zboží, služeb, investic i principy obchodního práva. Tato dohoda je již – byť s mírným zpožděním – aplikována v praxi.

Těžiště dohod o ekonomickém partnerství spočívá v individuálním přístupu k jednotlivým regionům při zohlednění jejich specifických potřeb. Liberalizace obchodu v souvislosti se zapojením zemí do světové ekonomiky se děje postupně a vůči zemím ACP vstřícně: otevření vnitřního trhu EU pro jejich produkty je zavedeno jednostranně a okamžitě, přičemž umožňuje druhé straně až 25 let dlouhé období ochrany před dovozem citlivých produktů ve výši 20% objemu importu. Rozsah dohod EPA sahá dále, než běžné zóny volného obchodu, zaměřuje se také na obchod se službami a investicemi, na rozvojové operace a zavádění obchodních standardů. Zároveň mají dohody přispět k nastartování reforem, které zavedou vládu práva do obchodních vztahů, přispějí k přílivu přímých zahraničních investic a roztočí kola růstu. (European Commission 2012b)

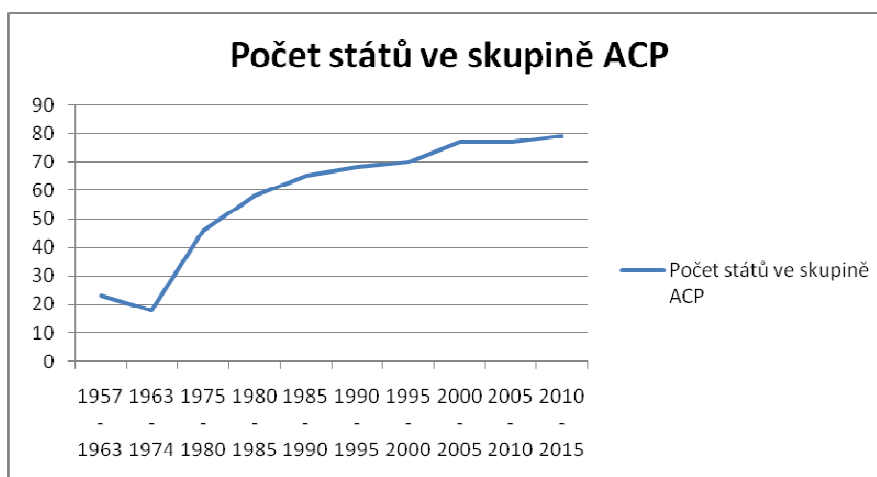
3.2.7. Analýza období po první revizi smlouvy z Cotonou

Analýza revize smlouvy z Cotonou z roku 2005 není příliš obsáhlá, neboť ani revize dohody neobsahovala žádné významné změny. Na druhou stranu v období 2005 – 2010 již musíme vzít v úvahu zakončení přípravného období a související zrušení preferenčního obchodování. Na scénu však přichází paralelní program zacílený na státy ACP, a to dohody o ekonomickém partnerství EPA. Kvůli tlaku WTO tak ze smlouvy z Cotonou zmizel princip preferenčního obchodování, náhrada v podobě dohod EPA však zaváděla jeho obdobu v souladu s pravidly WTO. Smlouvy EPA, přestože zatím prozatímní, směřují k vytváření preferovaných zón volného obchodu. Princip fungování bloku se tedy pomalu mění, protože přes poměrně dlouhá období, po která země ACP mohou jednostranně chránit svůj trh, se

v dlouhodobém horizontu jedná o vzájemné narovnání vztahů. Stále ale jde o vytváření zóny preferenčního obchodování, navíc bez časového ohraničení, neboť dohody EPA jsou uzavírány na dobu neurčitou. Podmínka (a) – vytváření a podpora preferenčně obchodního bloku je proto vyhodnocena jako pravdivá, neboť preferenční obchodní blok na základě smluv z Lomé, přesahující do období po podpisu smlouvy z Cotonou byl po přípravném období plynule nahrazen režimem EPA. Co se týká podmínky (b) – zajištění přístupu ke zdrojům – na tomto poli se revizí smlouvy nic nezměnilo, články upravující podpůrný mechanismus výkyvů v exportních příjmech států ACP zůstaly beze změny. Podmínka (b) je tedy pravdivá, se shodným odůvodněním jako u první verze dohody z Cotonou.

Politické požadavky byly hlavní změnou v revidované smlouvě s tím, že došlo k opětovnému prohloubení záběru politické dimenze rozvojové spolupráce. V tomto kole se jednalo o rozšíření definice dobrého vládnutí o problematiku korupce a hlavně o rozšířenou spolupráci v bezpečnostních otázkách, které se v první dekádě 21. století dostalo celosvětově zvýšené pozornosti. Podmínka (c) je proto vyhodnocena jako splněná, přičemž rozsah množiny politických požadavků zaznamenává neustálý růst.

Podmínka (d) - potvrzení dominového efektu – na první pohled nemá v případě první revize smlouvy z Cotonou jednoznačné hodnocení. Mezi lety 2000 a 2005 nedošlo k nárůstu počtu států zúčastněných ve skupině ACP a jejich součet se ustálil na 77 členech. Tento fakt by se mohl vyložit tak, že dominový efekt se zastavil, nicméně je to pouhé zdání. Jak jsem předeslal na začátku této práce, dominový efekt je veličina dynamická, jejíž hodnocení je nutné chápat v intencích změn a výsledných trendů. Trend zvyšujícího se počtu států zapojených do rozvojové spolupráce pod hlavičkou skupiny ACP je po celou dobu trvání nesporný a v případě první revize smlouvy z Cotonou nedochází k jeho poklesu. Musíme navíc zohlednit, že počet rozvojových států v daných oblastech není nekonečný a zpomalování dominového efektu při tak vysokém počtu participantů je přirozeným výsledkem celého procesu. Vzhledem k tomu, že se jedná o dynamickou veličinu závislou na změnách hodnot časově předcházejících i následujících, je v tomto případě analyticky přípustné předběhnout právě zkoumané období a zohlednit stav počtu států ACP k druhé revizi smlouvy z Cotonou, který čítal 78 signatářů. Došlo tedy k rozšíření ACP o další participující zemi, a proto vyhodnocuji podmínku (d) jako pravdivou. Pro názornost přikládám graf, zřetelně zobrazující trend neustálého rozšiřování počtu signatářů smluv na straně ACP a potvrzující přítomnost dominového efektu od roku 1975 dodnes.

Graf 1 – vývoj počtu signatářů smluv o rozvojové spolupráci na straně ACP v jednotlivých etapách vývoje.

Přestože revize dohody o partnerství není ve své podstatě žádným přelomem, analýza situace poukazuje na zajímavý vývoj. Politická dimenze kooperace se neustále prohlubuje, nastavení rozvojové spolupráce zajišťuje přístup k surovinovým zdrojům, dle dohod EPA je zachován princip preferenčního obchodování a v celém procesu je stále přítomný dominový efekt. Byly tak splněny veškeré nutné podmínky a v období po roce 2005 je stále rozvojová spolupráce Evropské unie se státy ACP projevem evropského regionalismu. Splnění podmínek však již není pokryto jednou komplexní smlouvou upravující rozvojovou spolupráci, jak bylo do té doby zvykem. Nátlak WTO způsobil přehodnocení preferenčního obchodního vztahu inkorporovaného do dosavadních smluv a jeho vydělení na zvláštní kolej. V průběhu období trvání první revize smlouvy z Cotonou vypršela doba přípravné fáze a problematika preferenčního obchodování, tedy podmínky (a) naší analýzy, byla vydělena do samostatného paralelního režimu dohod o hospodářském partnerství. Připojení do tohoto režimu bylo ponecháno hlavně na rozvojových státech, které se proti očekávání EU k novému režimu stavěly chladně a ve své většině do něj dodnes plně nenastoupily. Můžeme tak sledovat dva vzájemně propojené jevy: záměr zavést rovnost a symetrii v dlouhodobých obchodních vztazích na jedné straně a neochotu na takové podmínky dobrovolně přistoupit na straně druhé. Zajímavé na tomto fenoménu je, že to je právě nově nabytá rovnost ve vzájemných vztazích, která je využita k částečnému odmítnutí těchto vztahů.

Z hlediska regionalismu lze tento vývoj číst jako uvolnění tlaku Evropské unie na prosazování vlastních zájmů v daných regionech, jehož důsledkem je oslabení vazeb mezi EU a ACP. Rozvojová spolupráce po revizi smlouvy z Cotonou je tedy stále projevem

regionalismu, nicméně jeho charakteristika se mění a od ekonomických zájmů se zřetelně přelévá směrem k prosazování zájmů politicko – společenských.

3.2.8. Druhá revize smlouvy z Cotonou

Po uplynutí následujících pěti let byla realizována v pořadí již druhá revize dohody o partnerství z Cotonou. Úpravy platného textu opět reagovaly na aktuální světové problémy, kterým byly obě strany nuceny čelit. Znovu byl posílen důraz na význam míru a jeho zasazení do kontextu ostatních rozvojových problémů. Smlouva definovala začarovaný kruh chronicky problematických rozvojových zemí: bez rozvoje a redukce chudoby není možné dosáhnout udržitelného míru a bezpečnosti a při neexistenci míru a bezpečnosti nelze dosáhnout udržitelného rozvoje. Z toho plyne nutnost primárně zajistit efektivní snižování chudoby a zároveň se postavit novým bezpečnostním hrozbám jako je organizovaný zločin, námořní pirátství a obchod s lidmi, drogami a zbraněmi. Současně je nutné tyto problémy zasadit do kontextu s globálními riziky, jako je změna klimatu, hrozba pandemie nebo finanční krize. Zdůrazňuje se významná role regionálních organizací při prevenci a řešení konfliktů, výslovně pak smlouva zmiňuje Africkou Unii. Bezpečnostní dimenze revidované smlouvy je zaměřena na pochopení vzájemné závislosti mezi zajištěním bezpečnosti a všeobecným rozvojem společnosti. Součástí rozvojové spolupráce se nově musí stát přístupy přesahující krizový management, upravující i navázané oblasti jako je kooperace při ochraně hranic a posilování bezpečnosti v letecké, námořní i pozemní dopravě.⁵⁴ V obecné rovině bylo dohodnuto další posílení politického dialogu, na jehož bázi mají být řešeny veškeré problémy týkající se vzájemné spolupráce a který bude svorníkem, zajišťujícím koherenci celého procesu.

Novinkou v druhé revizi smlouvy z Cotonou je dohoda na podpoře zemědělských produkčních strategií, jejichž cílem je skrze investice do agrárního výzkumu, venkovské infrastruktury a managementu přírodních zdrojů zajistit jak národní, tak i regionální potravinovou bezpečnost a regionální integraci. Sekundárním důsledkem zemědělských produkčních strategií má být zvýšená konkurenceschopnost na světových trzích s agrární produkcí. Zvláštní kapitolou zemědělské produkce je otázka rybolovu: s vědomím nezastupitelné role, kterou hraje lov ryb v zajištění potravinové bezpečnosti rozvojových

⁵⁴ více viz *Second Revision of the Cotonou Agreement – Agreed consolidated text, 11 March 2010*. Část I., Hlava II., čl. 11.

zemí, musí rozvojové operace striktně prosazovat udržitelné způsoby rybolovu a vodního hospodářství.⁵⁵

Rozšířena byla také dimenze spolupráce týkající se globálních klimatických změn. Rozvojové operace jsou v případě technické proveditelnosti nově aplikovány za použití obnovitelných zdrojů energie a nízkouhlíkových technologií. Zároveň by měly přispět k zapojení rozvojových zemí do celosvětového systému obchodování s uhlíkem, resp. emisními povolenkami. Tento preventivní pohled na problematiku globálního oteplování je doplněn vymezením spolupráce zaměřené na vypořádávání se s následky již probíhajících klimatických změn s co nejmenšími finančními i sociálními náklady. Jedná se především o společné zprovoznění systémů kvalitní předpovědi počasí a včasného varování a související technickou a organizační připravenost na případné živelné katastrofy. V neposlední řadě mají rozvojové operace přispět k sektorové adaptaci trvalým klimatickým změnám, což se týká hlavně zemědělství, vodního hospodářství a výstavby a udržování infrastruktury.⁵⁶

V revizi smlouvy je též deklarovaná shoda na postupném a hladkém začleňování rozvojových ekonomik do světového trhu pomocí rozvojových nástrojů daných Dohodami o ekonomickém partnerství. Smluvní strany prohlásily systém preferenčního obchodování se zemědělskými komoditami za významný přínos pro hospodářský rozvoj a stabilizaci domácích trhů těch zemí ACP, pro které export agrární produkce představuje kritickou součást státních příjmů. Zároveň deklarace vyjadřuje nutnost podpory v budoucnu tam, kde pokračující liberalizace obchodu může vést k hlubším úpravám podmínek pro přístup producentů ze zemí ACP na světový trh. V tomto směru se obě strany zavázaly k provádění nezbytných opatření, která zachovají produktům pocházejícím ze států ACP konkurenceschopnou pozici v rámci evropského trhu. Účelem takové činnosti je umožnit zemím skupiny ACP těžit z podmínek existujících a potenciálních komparativních výhod, které mohou na jednotném trhu Evropské unie realizovat.⁵⁷

Z hlediska analytické podmínky (a) – preferenční obchodní blok je realizován od let 2007 – 2009 dle dohod o ekonomické spolupráci a podmínka (a) je tedy splněna jako pravdivá. Okolnosti podmínky (b) zůstaly v druhé revizi Cotonou beze změn, tedy podmínka je pravdivá díky fugujícímu podpůrnému mechanismu pro případy náhlých výpadků

⁵⁵ více viz *Second Revision of the Cotonou Agreement – Agreed consolidated text, 11 March 2010*. Část III., Hlava I., čl. 23a.

⁵⁶ více viz *Second Revision of the Cotonou Agreement – Agreed consolidated text, 11 March 2010*. Část III., Hlava I., čl. 32bis.

⁵⁷ více viz *Second Revision of the Cotonou Agreement – Agreed consolidated text, 11 March 2010*, Declaration XXIII.

exportních příjmů, jehož sekundárním efektem je zajištění přísunu zemědělských i surovinových komodit na trh EU.

Požadavky na politickou spolupráci byly druhou revizí opět posíleny, tentokrát především v rovině bezpečnostní a bezpečnostně – environmentální. Sektorové oddělení jednotlivých problematik je u komplexní smlouvy z Cotonou čím dál méně patrné, bezpečnostní problémy jsou propojeny s environmentálními i lidskoprávními, udržitelný rozvoj přímo souvisí s potravinovou bezpečností, vláda práva je klíčová jak pro boj se zločinem, tak pro demokratizaci a dobré vládnutí apod. Splnění analytické podmínky (c) je potvrzeno jako pravdivé, a to na základě všech výše zmíněných vazeb. Podmínka (d) zkoumající přítomnost dominového efektu jako vedlejšího efektu rozvojové spolupráce je také splněna, na grafu č. 1 je zřetelně patrný trend zvyšování počtu zemí ACP participujících na rozvojových operacích EU.

Z uvedeného je zřejmé, že i po druhé revizi smlouvy z Cotonou lze chápat rozvojovou spolupráci ACP – EU jako praktikovaný evropský regionalismus, všechny čtyři nutné podmínky byly vyhodnoceny jako pravdivé. Zajímavý moment nalézáme u analytické podmínky (a): tím je opětovné znovuzačleňování principů preferenčního obchodování do smlouvy z Cotonou. Režim preferenčního obchodu se původně vyjmul ze smluv o partnerství z Cotonou do separátních dohod o ekonomickém partnerství EPA, aby Evropská unie dostála svým závazkům vůči WTO. Poté, co se však režim EPA nerozeběhl s očekávanou dynamikou a země ACP váhaly s jeho přijetím, se začíná EPA znovu propojovat s dohodou z Cotonou. Tato vzrůstající provázanost ještě nepřerostla ve vzájemnou podmíněnost přistoupení k oběma smlouvám, ale přesto lze tento trend chápat jako opětovné posilování bloku preferenčního obchodu ze strany EU.

3.3. Rozvojová spolupráce jako projev evropského regionalismu

Případová studie ve snaze potvrdit nebo vyvrátit stanovenou hypotézu odhalila zajímavou dynamiku rozvojové spolupráce i evropského regionalismu namířeného do států ACP. Charakter rozvojových aktivit se za dobu více než padesátileté kooperace mezi EHS / EU a státy ACP postupně proměňoval jak v závislosti na snaze dosáhnout vyšší efektivity a vyvarovat se opakování chybných přístupů, tak přirozeně i v souvislosti se změnami světového pořádku. Rozvojová spolupráce EHS / EU – ACP se začala rozvíjet s podpisem Římských smluv, nicméně o regionalismu dle použité konceptualizace ještě nemohla být řeč. Zpočátku se jednalo především o posílení obchodních vazeb, širší propracovaná politika tehdy

nebyla součástí rozvojových projektů, neboť hovoříme o době, kdy ještě nebyla u konce poslední velká dekolonizační vlna a Evropa hledala způsoby, jak se s tímto jevem vypořádat. Zvyšující se dynamiku i šíři záběru kooperace lze datovat od smluv z Yaoundé. Z tabulky č. 1 je patrné, že rozvojová spolupráce tehdy ještě zdaleka nenaplňovala podmínky regionalismu, ale začíná se rozvíjet jako stále komplexnější přístup s těžištěm zájmu v hospodářské oblasti.

Podmínka		(a) Vytváření preferenčního obchodního bloku	(b) Zajištění přístupu ke zdrojům	(c) Politické požadavky	(d) Dominový efekt	Rozvojová spolupráce jako projev regionalismu EU
Období	Dohoda					
1957 - 1963	Římská smlouva	1	0	0	-	NE
1963 - 1974	Yaoundé I. – II.	1	0	0	0	NE
1975 - 1980	Lomé I.	1	1	0	1	NE
1980 - 1985	Lomé II.	1	1	0	1	NE
1985 - 1990	Lomé III.	1	1	1	1	ANO
1990 - 1995	Lomé IV.	1	1	1	1	ANO
1995 - 2000	Lomé IV. rev.	1	1	1	1	ANO
2000 - 2005	Cotonou	1	1	1	1	ANO
2005 - 2010	Cotonou rev.	1	1	1	1	ANO
2007 -	EPAs					
2010 - 2015	Cotonou rev.2; včetně EPAs	1	1	1	1	ANO

Tabulka č. 1 – vývoj rozvojové spolupráce z hlediska regionalismu dle analytických podmínek

Z tabulky č. 1 můžeme vyvodit, že v počátcích rozvojové spolupráce hrála hlavní roli ekonomická dimenze, v souladu s teoretickým pojetím ekonomického regionalismu. Obchodní spolupráce na bázi preferenčního bloku byla dlouho dostačujícím rozměrem kooperace, neboť i v Evropský region se teprve formoval a těžko si lze představit, že by v takové fázi geneze regionu již prosazoval širokospektrální zájmy jako autonomní aktér. S vývojem Evropských společenství se však postupně začíná rozšiřovat i prosazování regionálních zájmů navenek, což je patrné v prvních dvou smlouvách z Lomé, které zavedením systémů STABEX a SYSMIN zajišťovaly v rámci rozvojových operací přístup EHS ke zdrojům jak potravinovým, tak nerostným.

Zhruba ve stejné době, do které teoretici nového regionalismu datují jeho počátek, se začíná měnit i rozvojová spolupráce EHS se státy ACP. Zpočátku nepříliš sebevědomě zahrnuje evropská strana do třetí smlouvy z Lomé články o nutnosti respektování environmentálních hodnot, přičemž dikce těchto deklarácí je zaměřená spíše na pragmatickou

stránku věci: rychlá a systematická industrializace a související rozsáhlá devastace životního prostředí v mnoha rozvojových zemích začala podemílat rozvoj samotný. Hrozilo, že rozvojové operace povedou ke zhoršení hospodářské situace a hladomorům, tedy přesně k tomu, čemu měly zabránit. Ve smlouvě tedy nenalezneme potřebu sdílení hodnot jako zachování biodiversity, ale spíše důraz na udržitelný rozvoj. Nicméně politicko – společenská rovina již byla do dohody zahrnuta a třetí smlouva z Lomé se tak stává počátkem praktikovaného nového regionalismu EHS v zemích ACP.

Čtvrtá smlouva z Lomé byla již plnohodnotným nástrojem, který mimo prosazování hospodářských zájmů v partnerských zemích šířil sdílené evropské hodnoty. Po její revizi v polovině doby platnosti byl navíc přidán mechanismus, který fakticky uvedl do praxe kondicionalitu rozvojové spolupráce vázanou právě na politicko – společenské požadavky. V období čtvrté smlouvy z Lomé tak můžeme prohlásit, že ekonomické a politicko – společenské zájmy, které EHS / EU v zemích ACP prosazovala se dostaly do rovnováhy. Vzájemná podmíněnost těchto dvou zájmových okruhů značí, že váha, kterou EHS / EU přikládala každé ze skupin požadavků byla zhruba shodná.

Přestože se z celosvětového hlediska jednalo v rozvojové spolupráci o naprosto ojedinělý úkaz, význam politicko – společenských požadavků se nadále zvětšoval. Smlouva z Cotonou i její další revize jsou toho nezlomným důkazem, rovina sdílených evropských hodnot lidskoprávních, politických a environmentálních se stává dokonce nejvýznamnější součástí struktury rozvojové spolupráce. Intenzita prosazování ekonomických zájmů je oslabena, podmínky fungování preferenčního obchodního bloku jsou upraveny v souladu s požadavky WTO a pro rozvojové země ztrácejí na atraktivitě. Systémy STABEX a SYSMIN zajišťující přísun surovinových zdrojů a agrárních komodit do Evropy jsou zrušeny a nahrazeny novým mechanismem, který se primárně zaměřuje na agrární produkci. Prosazování evropských hodnot jako součásti rozvojové spolupráce je povýšeno na jeden z hlavních cílů, neboť vybudování stabilního institucionálního prostředí evropského stříhu je dle dikce smlouvy z Cotonou základním předpokladem pro další hospodářský, společenský a kulturní rozvoj. Úhelným kamenem evropského regionalismu se tak stává dimenze, která ve ‚starém‘ regionalismu vůbec přítomna nebyla a naopak hospodářské zájmy jsou v rétorické rovině odsunuty na vedlejší kolej. Je otázkou, zda je tento fenomén obecným trendem, který bude definovat chápání nového regionalismu v následujících letech, nebo zda se jedná o jev partikulární, pevně svázaný se vztahem ohraničeným na ose EU – ACP.

Přes zajímavé aspekty vnitřní dynamiky zkoumaného procesu je na základě analýzy možné potvrdit výše stanovenou hypotézu jako pravdivou, byť s jistým časovým ohraničením.

Rozvojovou spoluprací EHS / EU se zeměmi skupiny ACP lze považovat za projev evropského regionalismu od roku 1986, kdy vstoupila v platnost třetí smlouva z Lomé. Systém rozvojové kooperace od té doby dostal nezanedbatelných změn, přesto dodnes naplňuje všechny znaky nového regionalismu.

4. Současné trendy a budoucí vývoj

Platnost smlouvy z Cotonou vyprší roku 2020 a do té doby se pravděpodobně bude ještě jednou revidovat. Rychlý a dramatický vývoj globální ekonomiky společně s globálními přesuny moci a dosud nevyřešenou krizí eurozóny jsou dostatečnými důvody pro strategické plánování další spolupráce na ose EU – ACP. Přestože EU zůstává klíčovým obchodním partnerem, země ACP nyní zažívají masivní nárůst investic a obchodních aktivit z nově industrializovaných ekonomik skupiny BRICS. Často se však jedná o krátkodobý kapitál a účelové zájmy, které nerespektují principy udržitelného rozvoje a lidská práva. Evropská unie bude nutně čelit snižujícím se vlivu jak na globální úrovni, tak v některých zemích ACP. Navíc zájem Evropské unie o prohlubování kooperace také uvažuje, po východních rozšířeních se na rozhodování o rozvojové spolupráci podílí státy, které v zemích ACP nespátřují prioritní partnery pro obchodní kooperaci. Zacielení zájmů EU v zemích ACP tak má tendenci fragmentovat na subregionální celky v rámci dohod o ekonomickém partnerství. Země ACP jsou si změny evropského postoje vědomy, což vede k pochybám o možné pokračující spolupráci po roce 2020. (Laporte 2012: 4)

Zpráva Evropské komise COM 2011 (637) deklaruje potřebu diferenciaci jednotlivých rozvojových partnerství, aby byla zaručena efektivní alokace finančních prostředků tam, kde jsou skutečně potřebné. Diferenciace skupiny ACP ze strany EU navíc neprobíhá jen na subregionálním základě, ale i dle jiných kritérií. Takovým příkladem může být iniciativa EBA, která pokrývá spolupráci s nejméně rozvinutými zeměmi bez ohledu na příslušnost ke konkrétnímu subregionu nebo ke skupině ACP. Je tak pravděpodobné, že stávající systém spolupráce se zeměmi ACP jako homogenním blokem nebude v budoucnu pokračovat.

Geert Laporte identifikuje čtyři možné scénáře, které přicházejí pro blok ACP v úvahu, pokud chce zabránit vnitřní fragmentaci, ke které směřuje EU:

- blok ACP si najde nového strategického globálního partnera, ať už mezi nově industrializovanými zeměmi BRICS nebo mezi tradičními partnery, jako jsou USA.

Tento scénář však není příliš pravděpodobný, neboť by byl vážnou zatěžkávací zkouškou vnitřní soudržnosti, kterou blok ACP příliš neoplývá.

- blok ACP se zcela otevře novým členům bez ohledu na geografickou příslušnost. V takovém případě je však sporné, zda by skupina ACP měla ostatním státům co nabídnout. Navíc při zahrnutí zemí severní Afriky by se takový blok stal v podstatě suplentem Africké Unie.
- platforma ACP se stane zastřešením jednotlivých subregionálních dohod o ekonomickém partnerství s EU a ve společných zájmech bude zastupovat dohody EPA jako celek s větší vyjednávací silou. Vzhledem ke slabé soudržnosti bloku by tento scénář mohl být funkční pouze při významném posílení vzájemného obchodu na bázi Jih – Jih.
- poslední, méně ambiciózní scénář předpokládá reformu ACP na jakýsi volný znalostní hub nebo síťový typ organizace mezi zeměmi sdílejícími podobnou historii, která by se stala think-tankem problematiky rozvoje v prostředí globalizace. (Laporte 2012: 6 - 7)

Trendy současného vývoje tedy směřují k jisté fragmentaci bloku ACP, který byl vytvořen v prostředí bipolárního rozdělení světa a jehož vnitřní soudržnost byla vždy nabourávána vnitřní heterogenitou. Po vypršení smlouvy z Cotonou tak zřejmě bude záležet na tom, která strana se dříve a pevněji chopí iniciativy a bude schopna prosadit jasnou vizi dalšího směřování vzájemných vztahů. Vzhledem k nynějšímu rovnému postavení partnerů a nepříliš asertivnímu prosazování vzájemných zájmů je pravděpodobné, že tuto možnost budou mít obě strany otevřenou.

Závěr

Pomocí případové studie se podařilo prokázat, že rozvojová spolupráce na ose EHS / EU – ACP od třetí smlouvy z Lomé naplňuje podstatu nového regionalismu praktikovaného EHS / Evropskou unií. I z omezené konceptuální platformy s jakou analýza pracuje je zřejmé, že se aplikovaný regionalismus vyvíjí a v jeho rámci dochází ke zřetelnému přesunu zájmů a priorit. Zárodek evropského regionalismu, jehož opodstatnění leželo ve vytváření bloku preferenčního obchodu, se postupně rozšiřoval o další ekonomická témata, jako je zajištění přístupu k potravinovým, posléze i surovinovým zdrojům. Během procesu se dle Balwinovy

dominové teorie v každém kole přidávají noví aktéři a EHS jako nositel regionalismu mezi své zájmy přidává i rovinu politicko – společenskou.

Artikulace nových zájmů regionalismu je však dle zkoumané praxe rychlejší, než skutečná změna v praktikované rozvojové spolupráci. Od okamžiku, kdy EHS v rétorické rovině začala prosazovat politicko – společenské zájmy se odehrály dvě přejednání smluv, než se tento zájem stal podmíněným pro pokračování kooperace. Podobný případ nastal u smlouvy z Cotonou, kdy opuštění praxe preferenčního obchodování bylo deklarováno o sedm až devět let dříve, než mělo dojít na jeho plnění, mezitím se však preferenční blok transformoval do subregionálních dohod o ekonomickém partnerství. Vnitřní dynamika struktury regionalismu vykazuje známky jisté setrvačnosti, což se projevuje jak pomalým zaváděním změn priorit do praktické politiky, tak ponecháním fungujících mechanismů, přestože v deklaratorní rovině se jim přestává přikládat důležitost. Artikulace upravených zájmů je tak především počátkem procesu jednání o změně kurzu, tedy nástrojem vyjednávání. Důležitost se přikládá hlavně těm oblastem, kde nejsou prvky regionalismu etablované a je v zájmu jeho nositele se v nich angažovat. Tlak na změny se prosazuje právě tam, kde je z různých důvodů problematické zájmy prosadit, přičemž fungující součásti kooperace jsou buď ponechány stranou jako oběma stranám vyhovující nebo použity jako argument vyjednávání. Evropské unii se v rozvojové spolupráci nedá upřít pragmatický přístup, když aplikuje vzájemnou kondicionalitu ekonomických nástrojů a politických požadavků při šíření vlastních politicko – společenských hodnot. Ekonomická spolupráce totiž pro EU není zásadním pilířem hospodářské politiky jako tomu je u mnohých partnerů ze skupiny ACP, proto se stává účinným nástrojem aplikace nového regionalismu v plné jeho šíři.

Přesun priorit v rámci evropského regionalismu je neoddiskutovatelným faktem, přesto jeho základní atributy zůstávají stále přítomné. V diskutovaném případě smlouvy z Cotonou je EU Světovou obchodní organizací dotlačena k opuštění preferenčního obchodování s partnerskými rozvojovými zeměmi, aby ještě před reálnou změnou stavu věcí vytvořila na mírně pozměněných základech novou platformu EPA, na kterou preferenční obchodování přechází již v souladu s požadavky WTO. Z analýzy je sice jasné, že preferované zájmy EU v rozvojové spolupráci se v posledních letech odehrávají v rovině politicko – společenského šíření evropské ‚soft – power‘, nicméně v rozvojové spolupráci existuje pro Evropskou unii soubor základních ekonomických zájmů, kterých se v případě pokračující kooperace pravděpodobně nehodlá vzdát.

Z teoretického hlediska se případové studii podařilo prokázat, že nový regionalismus jako proces prosazování mnohoúrovňových zájmů může být strategií regionální entity, v tomto případě EHS / EU, která prosazuje své zájmy jak dovnitř, tak navenek. Objektem regionalismu může být v podmínkách globalizovaného světa i geograficky naprosto odloučený stát či subregion, rétorikou geopolitiky dnes všechny státy světa spolu navzájem sousedí. Prosazování zájmů pak nemusí být vázáno geografickým vymezením a objektem regionalismu nemusí být ucelený region. Skupina zemí ACP je toho dostatečným důkazem, neboť z geografického pohledu o jednotném regionu skutečně nemůžeme hovořit. Otázkou současného vývoje je, zda lze tento druh regionalismu dlouhodobě efektivně aplikovat neboť EU v rámci diferenciací rozvojové spolupráce vykazuje tendence heterogenní skupinu států ACP rozdělit na jednotlivé subregiony. Cílem rozvojových operací resp. evropského regionalismu by v takovém případě byly dílčí subregiony namísto skupiny zemí ACP. Pokud by se Evropské unii podařilo v rámci rozvojové spolupráce fungující subregiony vytvořit a nadále v nich úspěšně praktikovat regionalismus, pak by se z teoretického hlediska jednalo o kvalitativní posun – celý vztah by odpovídal spíše konceptu interregionalismu, tedy vzájemné integrace dvou (či více) vzdálených regionů.

Summary

The case study has proved that EU – ACP development cooperation fulfils the conceptual base of european regionalism from a certain point of the third Lomé convention. It is clear that interests of european regionalism develop from the economical dimension to the multidimensional level based on socio – political principles. However, real changes in the structure of european regionalism happen with a significant delays after its first articulation. The articulation shows the trend of upcoming strategies but usually does not hurt the working part of development cooperation. This part can be on the other hand used as an argument in negotiations. The real emphasis on changes in development collaboration is put in certain fields, where the outcome of cooperation is questionable and where it is important to enforce such sector for succesful application of regionalism.

Although apparent changes have occured in european priorities, the basic attributes of regionalism are still present. EU is forced by WTO to renounce the preferential trading bloc with ACP countries in the Cotonou convention, but when coming into force, there was another platform called EPA installing preferential trading agreements based on WTO

corresponding principles. The analysis shows rising emphasis on spreading shared values of european soft power on the one hand, but EU is unlikely to abandon basic economical interests of continuing development collaboration.

Seznam použitých zdrojů:

Literatura:

- Baldwin, R. E. (1997): *The Causes of Regionalism*, The World Economy, vol. 20, issue 7, pp. 865 – 888,
- Barry, P (1985): *A New Dimension in ACP – EEC cooperation.*, The Courier No. 89, Special issue, pp. 7 – 8,
- Beeson, M. (2009): *Geopolitics and Making of Regions: The Fall and Rise of East Asia*, Political studies, Vol. 57, No. 3, pp. 498 – 516,
- Bhagwati, J. (1990): *Departures from Multilateralism: Regionalism and Agressive Unilateralism*, The Economic Journal, No. 100 (December), pp. 1304 – 1317,
- Bhagwati, J. (1993): *Regionalism and Multilateralism: An Overview*, In: De Melo, K. – Panagariya, A. (eds., 1993): *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge University Press, pp. 22 – 51,
- Bhagwati, J. – Greenaway, D. – Panagariya, A. (1998): *Trading Preferentially: Theory and Policy*, The Economic Journal, No. 108 (July), pp. 1128 – 1148,
- Cihelková, E. (2003): *Vnější ekonomické vztahy Evropské unie*, Praha, Nakladatelství C. H. Beck,
- Dearden S. (2002): *Does the EU's Development Policy have any future?* European Development Policy Study Group, Discussion Paper 24,
- Doidge, M. (2007): *From Developmental Regionalism to Developmental Interregionalism?*, NCRE Working Paper No. 07 / 01,
- European Commission (2010): *European Contribution to the Millennium Development Goals*, Brussels, EuropeAid Cooperation Office,
- Ethier, W. J. (1998): *The New Regionalism*, The Economic Journal, No. 108 (July), pp. 1149 – 1161,
- Farrell, M. (2005): *A Triumph of Realism over Idealism? Cooperation between the European Union and Africa*, European Integration, Vol. 27, No. 30, pp. 263 – 283,
- Farrell, M. – Hettne, B. – Langenhove, L. (eds., 2005): *Global Politics of Regionalism. Theory and Practise*, London, Pluto Press,
- Farrell, M. (2008): *Internationalising EU Development Policy*, Perspectives on European Politics and Society, Vol. 9, No. 2, pp. 225 – 240,
- Fawcett, L. (2005): *Regionalism in World Politics: Past and Present*, Coventry, Ganett Network of Excellence,

- Fawcett, L. - Hurrell, A. (1995): *Regionalism in World Politics: Regional Organisation and International Order*, Oxford, Oxford University Press,
- Frisch, D. (2008): *The European Union's Development Policy*, Maastricht, ECDPM,
- Grugel, J. B. (2004): *New Regionalism and Modes of Governance – Comparing US and EU Strategies in Latin America*, *European Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 4, pp. 603 – 626.
- Holland, M. (2008): *The EU and the Global Development Agenda*, *European Integration*, Vol. 30, No. 3, pp. 343 – 362,
- Hettne, B. – Söderbaum, F. (2000): *Theorising the Rise of Regionness*, *New Political Economy*, Vol. 5, No. 3, pp. 457 – 473
- Hettne, B. (2003): *The New Regionalism Revisited*, in Soderbaum, F. – Shaw, T. M. (eds., 2003): *Theories of New Regionalism*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, pp. 22 – 43,
- Hettne, B. (2005): *Beyond the New Regionalism*, *New Political Economy*, Vol. 10, No. 4, pp. 543 – 571,
- Hettne, B. – Söderbaum, F. (2002): *Theorising the Rise of Regionness*, in: Breslin, S. (ed., 2002): *New Regionalisms in the Global Political Economy*, Warwick, University of Warwick, pp. 33 – 47,
- Jayasuriya, K. (2003): *Embedded Mercantilism and Open Regionalism: The Crisis of a Regional Political Project*, *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 2, pp. 339 – 355,
- Jelínek P. – Kroužek, J. V. – Náprstek, M. (eds., 2003): *Rozvojová politika EU*, Praha, Ústav mezinárodních vztahů,
- Krugman, P. (1993): *Regionalism versus Multilateralism: analytical notes*, In: De Melo, K. – Panagariya, A. (eds., 1993): *New Dimensions in Regional Integration*, Cambridge University Press, pp. 58 - 79,
- Kučerová, I. (2006a): *Nový regionalismus versus geografický regionalismus*, in: Říchová, B. – Kotábová, V. – Plechanovová, B. (eds., 2006): *Institucionalizace a decentralizace v Evropské unii*, Praha, IPS FSV UK, pp. 67 – 90,
- Kučerová I. (2006b): *Regionalismus Evropy v rozvojovém světě*, in: Waisová, Š. (ed., 2006): *Chudoba a bohatství v současném světě*, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, pp. 80 – 95,
- Kučerová, I. (2007): *Teoretické aspekty regionalismu EU*, in: Kocourek, A. – Šímanová, J.: *Liberecké ekonomické fórum. Sborník příspěvků.*, Liberec, Technická univerzita, pp. 120 – 130,

- Kučerová, I. (2008): *A Response to Gradual Globalisation: Regionalism*, Acta Oeconomica, roč. 16, č. 5, pp. 66 – 73,
- Kučerová, I. (2010): *Hospodářské politiky v kontextu vývoje EU*, Praha, Karolinum,
- Langenhove, L. (2003): *Theorising Regionhood*, UNU – CRIS eWorking Paper No. W-2003/1,
- Langenhove, L. – Costea, A.C. (2005): *Interregionalism and the Future of Multilateralism*, UNU – CRIS Occasional Paper No. O-2005/13,
- Laporte, G. (2012): *What Future for the ACP and the Cotonou Agreement?*, Briefing Note No. 3 (April 2012), ECDPM,
- Luttwak, E. N. (1998): *From Geopolitics to Geoeconomics: Logic of Conflict, Grammar and Commerce*, in Tuathail, G. O. – Dalby, S. P.: *Geopolitics Reader*, London, Routledge, pp. 125 – 130,
- Mansfield, E. D. – Milner, H. (1999): *The New Wave of Regionalism*, International Organization, Vol. 53, No. 3, pp. 589 – 627,
- Moreau, F. (2000): *The Cotonou Agreement: New Orientations*, The Courier, Special issue, pp. 6 – 10,
- Oyowe, A. (1990): *A Convention for a Changing World*, The Courier No. 120, pp. 2 – 4,
- Panagariya, A. (1999): *The Regionalism Debate: An Overview*, World Economy, Vol. 22, No. 4, pp. 477 – 512,
- Perroni, C. – Whalley, J. (2000): *The New Regionalism: Trade Liberalisation or Insurance?*, Canadian Journal of Economics, Vol. 33, No. 1, pp. 1 – 24,
- Sbragia, A. (2008): *Review Article: Comparative Regionalism: What Mihgt It Be?*, Journal of Common Market Studies, Vol. 46, pp. 29 – 49,
- Söderbaum, F. – Stålgren, P. – Langenhove, L. (2005): *The EU as a Global Actor and the Dynamics of Interregionalism: A Comparative Analysis*, European Integration, Vol. 27, No. 3, pp. 365 – 380,
- Söderbaum, F. – Sbragia, A. (2010): *EU Studies and the New Regionalism: What Can Be Gained from Dialogue?*, European Integration, Vol. 32, No. 6, pp. 563 582,
- Summers, L. H. (1991): *Regionalism and the World Trading System*, Proceedings, Federal Reserve Banks of Kansas City, pp. 295 – 301,
- Teló, M. (2007): *European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in Post – Hegemonic Era*, Abingdon, Ashgate Publishing Group,
- The Courier (1975): *The Main Provisions of the Convention*, The Courier, No. 31, special issue, pp. 24 – 29,

The Courier (1979): *The Main Provisions of the New ACP – EEC Convention*, The Courier, No. 58, special issue, pp. 26 – 34,

The Courier (1985): *The Main Features of Lomé III.*, s. 23, The Courier No. 89, special issue, pp. 23 – 27.

The Courier (1990): *Details on principal developments and innovations*, The Courier No 120, pp. 14 – 16.

Vernier, G. (1996): *The Lomé IV. mid-term review. Main innovations.*, The Courier No. 155, pp. 8 – 13.

Wyatt Walter, A. (1995): *Regionalism, Globalisation and the World Economic Order*, in Fawcett – Hurrell (eds., 1995): *Regionalism in World Politics: Regional Organisation and International Order*, Oxford, Oxford University Press, pp. 74 – 122.

Oficiální dokumenty:

ACP- EEC Convention signed at Lome on 28 February 1975, 21975A0228(01), 28/2/1975, <http://eur-lex.europa.eu>

Convention on Association between the European Economic Community and the African and Malagasy States associated with that Community and Annexed Documents (signed at Yaoundé on 20 July 1963, 21963A0720(01), 20/7/1963, <http://eur-lex.europa.eu>,

Convention on Association between the European Economic Community and the African and Malagasy States associated with that Community and Annexed Documents signed on 29 July 1969, 21973A1015(02), 29/7/1969, <http://eur-lex.europa.eu>,

Dohoda o partnerství mezi africkými, karibskými a tichomořskými státy na jedné straně a Evropským společenstvím a jeho členskými státy na straně druhé, podepsaná v Cotonou dne 23. června 2000, 22000A1215(01), 23/6/2000, <http://eur-lex.europa.eu>,

European Commission (2010): *European Contribution to the Millennium Development Goals*, Brussels, EuropeAid Cooperation Office,

European Commission (2007): *Commission regulation No. EC 1547/2007*, <http://eur-lex.europa.eu>,

European Commission (2011): *Communication COM 2011 (637)*, <http://eur-lex.europa.eu>,

European Council (2001): *Council regulation No. EC416/2001*, <http://eur-lex.europa.eu>,

Fourth ACP – EEC Convention signed in Lomé on 15th December 1989, 21991A0817(01), 15/12/1989, <http://eur-lex.europa.eu>,

Partnership Agreement ACP – EC signed in Cotonou on 23 June 2000, Revised in Luxembourg on 25 June 2005, 22005A0811(01), 23/6/2005, <http://eur-lex.europa.eu>,
Second Revision of the Cotonou Agreement – Agreed consolidated text, 11 March 2010,
Second ACP – EEC Convention signed at Lome on 31 October 1979, 21979A1031(01), 31/10/1979, <http://eur-lex.europa.eu>,
Third ACP – EEC Convention signed at Lome on 8 December 1984, 21986A0331(01), 8/12/1984, <http://eur-lex.europa.eu>,
Treaty Establishing the European Economic Community, 11957E, 25/3/1957, <http://eur-lex.europa.eu>.

Internetové zdroje:

European Commission (2010): *The Seven ACP Regions*, on-line text (<http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/regions/africa-caribbean-pacific/>)

European Commission (2012a): *Overview of EPA – State of Play*, on-line dokument (http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf)

European Commission (2012b): *Economic Partnerships*, on-line text (<http://ec.europa.eu/trade/wider-agenda/development/economic-partnerships>)

The Independent European Development Portal (nedatováno): *From Yaoundé to Lomé Conventions*, on-line text (<http://www.developmentportal.eu/wcm/information/guide-on-eu-development-co-operation/brief-history-of-eu-development-co-operation/eu-co-operation-with-acp-countries/from-the-yaoundac-to-lomac-conventions.html>),

UN (nedatováno): *Criteria for identification and graduation of LDCs*, on-line text (<http://www.unohrlls.org/en/ldc/164/>)

The ACP Group of States: www.acp.int,

European Commission: www.ec.europa.eu,

European Union: www.europa.eu,

Eurostat: www.epp.eurostat.ec.europa.eu,

European Centre for Development Policy Management: www.ecdpm.org,

The Independent European Development Portal: www.developmentportal.eu,

The ACP Local Government Platform: www.acplgp.net,

Eur-Lex: www.eur-lex.europa.eu.

Příloha:

Výzkumný projekt

1. Volba tématu

Předmětem výzkumu jsou vnější rozvojové projekty Evropské Unie nasměřované do zemí ACP (Africa-Caribic-Pacific) a jejich význam pro teoretický výzkum regionalismu. Téma projektu jsem zvolil především proto, že propojení pohledu regionalismu a rozvojových aktivit EU zatím nebylo v mezinárodních vztazích blíže rozpracováno. Rozvojové aktivity v zemích ACP jsou historicky z nejdéle trvajících a skupina ACP zahrnuje po všech stránkách různorodý a početný soubor rozvojových zemí. To ze skupiny zemí ACP vytváří jedinečnou entitu pro tento druh výzkumu, neboť poskytuje značný prostor pro zobecnění a rozšíření teoretické základny regionalismu.

Teorie regionalismu se neustále vyvíjí společně s vývojem každodenní reality. Výzkum regionalismu již není omezen pevně danými hranicemi regionů ani oborovými omezeními, neboť jeho projevy lze nalézt napříč zájmovými sektory, a jak se budu snažit dokázat, i napříč kontinenty. Proto tento výzkum podložený empirickými daty považuji za přínos pro teoretickou bázi regionalismu. Neméně důležitý je aktuální význam tématu: porozumění novým dimenzím vnějších politik Evropské unie může být hodnotným příspěvkem pro pochopení současného směřování EU na mezinárodním poli.

2. Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka je formulována obecně tak, aby postihla podstatu výzkumu v celé jeho šíři:

1. Lze považovat vnější rozvojové aktivity EU za projev evropského regionalismu?

Na hlavní otázku navazují výzkumné podotázky, které se zaměřují na konkrétní zkoumané jevy:

2. Projevuje se rozvojová aktivita EU zajištěním přístupu evropských aktérů ke zdrojům na území států ACP?

3. Projevuje se rozvojová aktivita EU vytvářením systému preferenčních tržních vazeb se státy ACP?

3. Hypotéza

Cílem výzkumu je prokázání nebo vyvrácení následující hypotézy:

Rozvojové projekty EU směřované do zemí ACP naplňují kromě deklarovaných záměrů i podstatu regionalismu.

4. Teoretické ukotvení

Výzkum je ze své podstaty spojen s teorií regionalismu. Teoretické rozpracování je však značně široké, teorie regionalismu prošla v posledních desetiletích bouřlivým vývojem a rozvětvila se do několika směrů.

Tento výzkum bude vycházet z pozic neoliberálního institucionalismu a jeho chápání hospodářského regionalismu, příp. rozvinutého rámce ‚nového regionalismu‘. Dynamický rozvoj teorie regionalismu s sebou bohužel přináší i mnohověstevnatou terminologii. Právě zkoumaný fenomén rozvojových aktivit EU ve státech ACP, zde obsažený termínem regionalismus, by někteří autoři pravděpodobně pojmenovali jako trans-regionalismus.⁵⁸ Tato terminologická nevyhraněnost souvisí s volností teoretické báze ‚nového‘ či ‚druhého‘ regionalismu, která stírá přesně dané hranice regionů i striktní sektorové vyhranění. Nový regionalismus neklade rovnítko mezi regiony a formální organizace, region tak není statickou formou, ale dynamickou ve svém rozvoji a otevřenosti k adaptacím. Vzhledem k obecně přijímanému konsenzu neoliberálně-institucionalistického směru o podstatě projevů regionalismu, volím proto termín regionalismus i tam, kde zmínění autoři používají termín trans-regionalismus.

V rámci konceptualizace využiji teoretická východiska při vymezení podmínek, za kterých je možné danou aktivitu považovat za regionalismus. Obecně lze použít definici Andrew Wyatt-Waltera, dle kterého je hospodářským regionalismem „vytváření a implementace souborů preferenčních politik v rámci regionálního uskupení zemí, který směřuje k podpoře vzájemné výměny zboží a výrobních faktorů mezi členy tohoto uskupení“.⁵⁹ Regionalismus konkrétně vymezují jako projekt aktérů mezinárodních vztahů vytvářený ve vlastním zájmu reorganizace politických a ekonomických podmínek v rámci vybraného regionálního

⁵⁸ Viz např. Hettne: *Global politics of regionalism*, s. 277 – 284; Söderbaum: *EU as a global Actor and the Dynamics of interregionalism*, s. 368

⁵⁹ viz Wyatt Walter, A.: *Regionalism and the World Economic Order*, s.78, in Fawcett – Hurrell: *Regionalism in World Politics*

prostoru. Jako takový je tvořen souvislou kolektivní činností zúčastněných aktérů.⁶⁰ V případě tohoto výzkumu se jedná zejména o zajištění přístupu ke zdrojům. Ze systémového hlediska nahlížím na regionalismus jako na preferenční liberalizaci obchodu, kde zúčastnění aktéři vzájemně přistupují na liberální tržní podmínky a v důsledku tak vytvářejí diskriminační prostředí ve vztahu k nezúčastněným.⁶¹

5. Metodologie a operacionalizace

Výzkum bude realizován jako případová studie. V této studii budou na základě empirických dat detailně analyzovány rozvojové programy Evropské Unie směřované do států skupiny ACP, mezinárodní smlouvy a společná zahraničněobchodní politika EU v průběhu času. Regionalismus jako objektivní jev je definován souborem následujících nutných podmínek: 1) preferenční tržní liberalizace a 2) zajištění přístupu ke zdrojům. Podmínky nabývají binárních hodnot dle modelu pravda/nepravda při použití indikátorů. Indikátory nutné podmínky č. 1 budou vymezeny na základě přítomnosti znaků liberalizace obchodu v rozvojových aktivitách, a to ve smyslu odstraňování stávajících vzájemných obchodních překážek a současného vytváření ‚insider – klubu‘ při zachování obchodních překážek vůči outsiderům. Vymezení indikátorů pro nutnou podmínku č. 2 bude opřeno o faktické projevy rozvojových projektů ve vztahu k jejich poskytovatelům v podobě zajištění přístupu evropských aktérů k dodávkám strategických surovin / zdrojů.

Případová studie založená na empirických poznatcích bude sloužit k ověření stanovené hypotézy. Data zjištěná v empirickém výzkumu pomohou potvrdit nebo vyvrátit hypotézu založenou na teorii.

6. osnova

Uvádím zde základní nárys osnovy výzkumu. Hlavní kapitoly budou podrobněji rozvrstveny na subkapitoly dle jednotlivých okruhů zkoumání.

Úvod

1. Regionalismus – teoretické a konceptuální vymezení
2. Rozvojové aktivity EU v zemích ACP – případová studie / empirická část
3. Regionalistická dimenze rozvojových programů – analytická část

⁶⁰ viz Hettne: *Beyond the new regionalism*, s. 545.

⁶¹ viz Bhagwati, J.: *Regionalism and Multilateralism: An Overview*, s. 29.

7. Zdroje

Pro výzkum budou použity níže uvedené zdroje. Jedná se o soubor textů (a) zajišťující metodologickou a teoretickou oporu výzkumu, (b) ohraničující výzkumný rámec a (c) poskytující relevantní empirická data pro analýzu.

Teoretická báze regionalismu je poměrně široká. Pro výzkum jsou tak vybrány texty obsahující průřez vývojem teorie regionalismu, aby bylo možné zachytit podstatu tohoto fenoménu. Zároveň jsou odborné texty částečným zdrojem empirických dat, neboť se většinou zabývají problematikou příbuznou tomuto výzkumu. Přesto těžiště zdrojů empirických dat leží v oficiálních dokumentech a tématických přehledech Evropské unie a jiných mezinárodních, resp. národních institucí.

Seznam zdrojů:

- Beeson, M. (2009): *Geopolitics and the Making of regions: The Fall and Rise of East Asia*, Political Studies, Vol.57, pp. 498-516,
- Baldwin, R. E.: (1997) *The Causes of Regionalism*, The World Economy, vol. 20, issue 7, pp. 865 – 888,
- Bhagwati, J.(1990): *Departures from Multilateralism: Regionalism and aggressive unilateralism*, The Economic Journal, vol. 100, pp. 1304 – 1317,
- Bhagwati, J. (1993): *Regionalism and Multilateralism: An Overview*, In: De Melo, K. – Panagariya, A.: *New Dimension in Regional Integration*, Cambridge University Press,
- Bhagwati, J. – Greenaway, D. – Panagariya, A. (1996): *Trading Preferentially: Theory and Policy*, The Economic Journal, vol. 108, pp. 1128 – 1148,
- Commission of the European Communities (2009): *EU 2009 Report on Policy Coherence for Development*, Commission Staff Working Document
- European Parliament – Council – Commission (2006): *European Consensus on Development*, Official Journal of the European Union, vol. 46,
- Farrel, M.-Hettne, B.-Langenhove, L. (2005): *Global politics of regionalism*, Pluto Press,
- Fawcett, L.-Hurrell,A. (2003): *Regionalism in world politics*, Oxford University Press,
- Farrell, M. (2005): *The Triumph of Realism over Idealism? Cooperation between the EU and Africa*, European Integration, vol. 27, pp 263 – 283,
- Farrel, M. (2008): *Internationalizing EU Development Policy*, Perspectives on European Politics and Society, vol. 9, pp. 225 – 240,
- Farrell, M. (2004): *Towards Hegemony or Counter-Hegemony?The Rise of EU Inter-Regional cooperation*, Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, Canada, Mar 17, 2004,
- Gerstetter, P. – Morazan, P. (2011): *Increasing the Impact of EU Development Policy*, briefing paper of Directorate-General for External Policies, The Policy Department,
- Hettne, B. (1994): *The new regionalism: Implications for global development and international security*, UNU,
- Hettne, B. (2005): *Beyond the 'New Regionalism'*, The New Political Economy, vol. 10,
- Hettne, B. (1983): *The Development of Development Theory*, Acta Sociologica, vol. 26, pp. 247 – 266,
- Hettne, B. (1997): *Development, Security and World Order*, European Journal of Development Research, vol. 9, issue 1, pp. 83 – 106,
- Hettne, B. (1990): *European integration and World Development*, European Journal of Development Research, vol. 2, issue 2, pp. 186 – 199,

Hettne, B. (1995): *Introduction: Towards an International Political Economy of Development*, European Journal of Development Research, vol. 7, issue 2, pp. 223 – 232,

Holland, M. (2008): *The EU and the Development Agenda*, European Integration, vol. 30, pp. 343 – 362,

Hormats, R. D. (2004): *Making Regionalism Safe*, Foreign Affairs, vol. 73, pp. 93 – 108,

Komise Evropských společenství (2009): *Podpora rozvojových zemí při zvládnání krize*,

Kučerová, I. (2008): *A Response to Gradual Globalization: Regionalism*, Acta Oeconomica Pragensia, roč. 16, č. 5, pp. 66 – 73,

Kučerová I. (2007): *Teoretické aspekty regionalismu EU*, Liberecké ekonomické fórum 2007, sborník příspěvků, pp. 120 – 129,

Kučerová, I. (2010): *Hospodářské politiky v kontextu vývoje EU*, nakladatelství Karolinum,

Luttwak, E. N. (1998): *From Geopolitics to geo-economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce*. In: Tuathail, G. O. – Dalby, S. P.: *Geopolitics leader*, Routledge, pp. 125 – 130,

OECD (2005): *The Paris Declaration on Aid Effectiveness*,

OECD (2008): *Accra Agenda for Action*,

Parkin, R.(1999): *Regional Identities and Alliances in an Integrating Europe: A Challenge to the Nation State?*, WPTC-99-07, Oxford University, OX2 6PE,

Robson, B. (1993): *The New Regionalism and Developing Countries*, Journal of Common Market Studies, vol. 31, 330 – 348,

Sbragia, A. (2008): *Comparative Regionalism: What Might It Be?*, JCMS, Vol. 46, pp. 29-49,

Söderbaum, F. – Stalgren, P. – Langenhove, L.V.(2005): *The EU as a Global Actor and the Dynamics of Interregionalism: A Comparative Analysis*, European integration, vol. 27, pp. 365 – 380,

UN (2010): *World economic survey*,

Waisová, Š. (ed.) (2006): *Chudoba a bohatství v současném světě*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk,

CIA: *The World Factbook* (www.cia.gov),

European Commission: Eurostat (www.epp.eurostat.ec.europa.eu),

EU: Portál Evropské unie (www.europa.eu),

WTO/GATT: *Official documents* (www.docsonline.wto.org),

WB/IFC: *Doing Business*, (www.doingbusiness.org),

UNCTAD: *World investment report* (www.unctad.org).